

Mozsolics, A.: Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte Hajdúböszörmény, Románd und Bükkszentlászló. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Bd. 17, Kiel, 2000.

Reinecke	Mozsolics	Depotfund Band	Depothorizonte	übergeordneter Kulturbegriff	von Brunn	Novotná SK	Petrescu-Dîmbovița RO	Vinski-Garsparini HR	
Bz A 2	B I B II B III a	I	Tolnanémedi típus Kömlőd–Ercsi Hajdúsámson	Tellkulturen der Früh- und Altbronzezeit					
Bz B	B III b		Koszider						Koszider, Drevenik I
Bz C	B IV a	II	Forró Ópályi	Mittlere Bronzezeit: Hügelgräber- und verwandte Kulturen	1: Uriu	Drevenik II, Ožďany Malá Vieska	Uriu	UK I	
Bz D	B IV b								
	B V a	III	Aranyos	Jungbronzezeit: Brandgräberfelder auch Hügelgräber. Gava- u. Čaka-Kultur, dann Vál-Kultur	Domănești 2: Kisapáti-Lengyeltóti 3: Jászkarajenő-Uzavölgy	Rimavská-Sobota, Buzica Martinček-Bodrog Trenčianske Bohuslavice	Domănești Cincu-Suseni	UK II	
Ha A 1	B V b		Kurd						UK III
Ha A 2	B V c		Gyermely						
Ha B 1	B VI a	IV	Hajdúböszörmény	Spätbronzezeit: Brandgräber, in Ostungarn auch Körpergräber, Übergang zur älteren Eisenzeit	4: Rohod-Szentes	Somotor-Lúčky Sitno	Moigrad-Tăuteu Fizeșul, Gherlei Șomartin-Vetiș	UK IV UK V	
Ha B2/3	B VI b		Románd						
Ha B3	B VI c		Bükkszentlászló						

Abb. 3 Chronologische Übersicht, ergänzt durch außerungarische Hortfundgliederungen, die Amália Mozsolics hier, 1984b und 1985 zitierte.

Kemenczei, T.: Angaben zur Frage der endbronzezeitlichen Hortfundstufen im Donau-Theissgebiet. *Commun. Arch. Hungariae* 1996, 53-92.

Endbronzezeitliche Hortfundstufen 87

MÜLLER-KARPE		von BRUNN	MOZSOLICS	HANSEN	METZNER-NEBELSICK	Hier benutzte Benennung
Ha A ₁	ältere Urnenfelderzeit	Hortfundstufe II	B Vb Kurd	ältere Urnenfelderzeit Kurd		Hortfundstufe II
Ha A ₂	mittlere Urnenfelderzeit	Hortfundstufe III	B Vc Gyermely			Hortfundstufe III
Ha B ₁	jüngere Urnenfelderzeit	Hortfundstufe IV	B VIa Hajdú- böszörmény	jüngere Urnenfelderzeit Gyermely Románd	frühe Eisenzeit Stufe IV Rohod	Hortfundstufe IVa
Ha B ₂	späte Urnenfelderzeit – frühe Hallstattzeit		B VIb Románd		Stufe V Prügy	Hortfundstufe IVb
Ha B ₃			B VIc Bükkszent-lászló Biharugra	späte Urnenfelderzeit	Stufe VI Fügöd	Hortfundstufe V

Abb. 37 Synchronistische Tabelle mit den im Text verwendeten Stufenbezeichnungen

Kemenczei T: Die Spätbronzezeit in Nordostungarns. Budapest 1984

CHRONOLOGISCHE ÜBERSICHT

Kalicz—Bóna— Kemenczei	Reinecke	Jh. v. u. Z.	Transdanubien, Gebiet zwischen Donau und Theiß	Nordungarn	Obere, mittlere und untere Theißgegend	
Frühbronzezeit 1		19.	Zók-Makó, Somogyvár	Zók-Nyírség	Zók-Nyírség	Zók-Makó
2		18.	Somogyvár-Glockenbecher Nagyrév I	Hatvan I	Zók-Nyírség	Pitvaros Szöreg I
3		17.	Litzenkeramik, Kisapostag I Nagyrév II, Tokod		Ottomány I	Szöreg II
Mittlere Bronzezeit 1	BZ A1		Gáta I, Kisapostag II, inkrustierte Keramik, Vatya Ia, Gerjen	Hatvan II Füzesabony I	Gyulavarsánd I	Szöreg III
2	A2	16.	Gáta II Magyarád, inkrustierte Keramik, Vatya Ib, Vatya II, Gerjen	Füzesabony II	Gyulavarsánd II (Ottomány II)	Szöreg IV
3a	A—B Übergangs- periode	15.	Magyarád, inkrustierte Keramik Vatya III, Gerjen	Füzesabony III	Gyulavarsánd III (Ottomány III)	Szöreg V
3b (Koszider Periode)	B (B1)	14.	Hügelgräberkultur (Doíný Peter) Spät-Vatya, Szeremle	Spät-Füzesabony (Bodrogszerdahely)	Felsőszöcs Spät-Gyulavarsánd (Ottomány III)	Spät-Vatya Szöreg, Szeremle
Spätbronzezeit 1	C (B2—C)	13.	Hügelgräberkultur (Keszthely-Egyek-Rákóczi-falva)	Piliny I	Felsőszöcs Hajdúbabos	Hügelgräberkultur (Szeged-Tápé)
2a	D	12.	Urnenfelderkultur I (Cséke-Csorva)	Piliny II	Berkesz Pécska-Belegiš	Urnenfelder kultur (Csorva)
2b	Hallstatt A1	11.		Kyjatice I	Gáva I Pécska-Belegiš	
3	A2—B1	10.—9.	Urnenfelderkultur II	Kyjatice II	Gáva II	
Früheisenzeit 1	B2—C1	8. 7.	Urnenfelderkultur III Hallstattkultur	präszythische Kultur Kyjatice III	präszythische Kultur	
2	C2—D1	7. 6.	Hallstattkultur		präszythische Kultur	
3	D2—D3	6. 5.	Hallstattkultur	skythische Kultur		

Forró horizont RC

Abb. 16. Bronzefunde der Feroë-Gruppe

Terület ÉK-Km

A korábbi horizontok több tárgya továbbél (nyélcsöves csákány, nyélhátas- és nyakkorongos csákány és a Vollgriffschwert)

Kevés kard

Speciálisan erre a csoportra jellemző:

Achtkantschwert

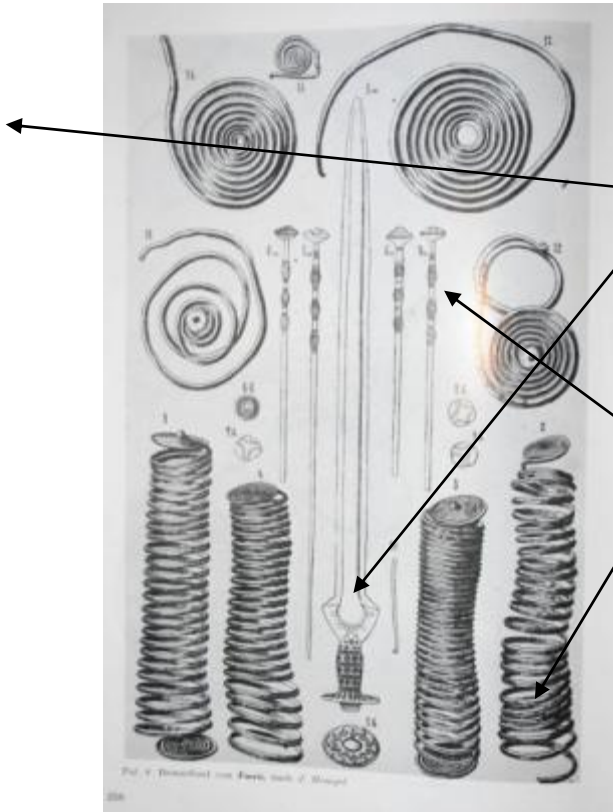
„idősebb” la-b típusú nyélnyújtványos kard (Griffzungeschwert) – hosszabbak

Trapézalakú markolatlemezes török

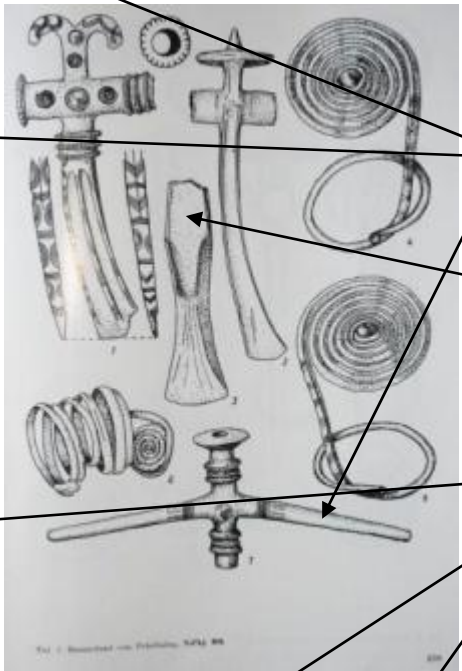
Kéz és karspirálok és tekercsek

Sarlós tűk

Tűk többszörösen megvastagodó nyakkal

Forró horizont

C típusú nyakkorongos csákány

Kétkarú csákány

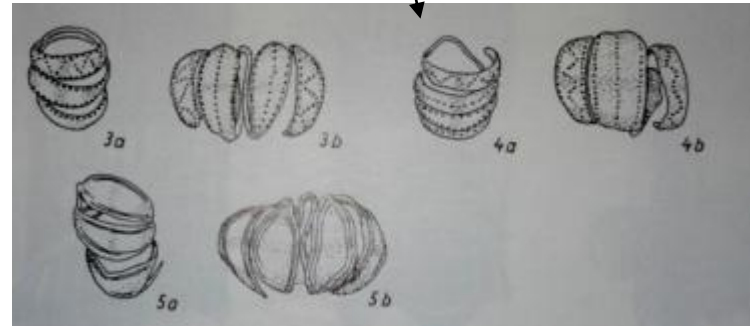
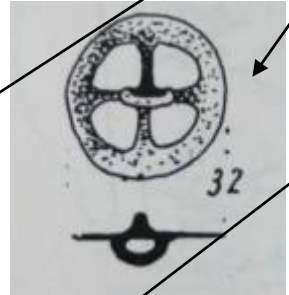
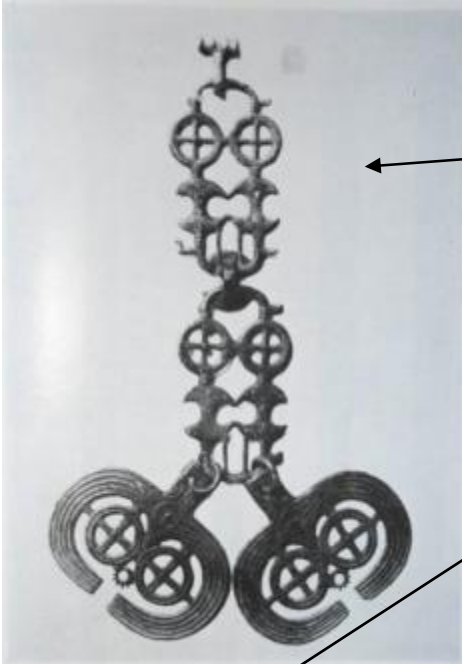
Felsőbalog típusú Absatzbeil

Csüngők: fordított szívalakú csüngő,
kerékcső, Kosziderpadlás
típusú, Kisterenye típusú

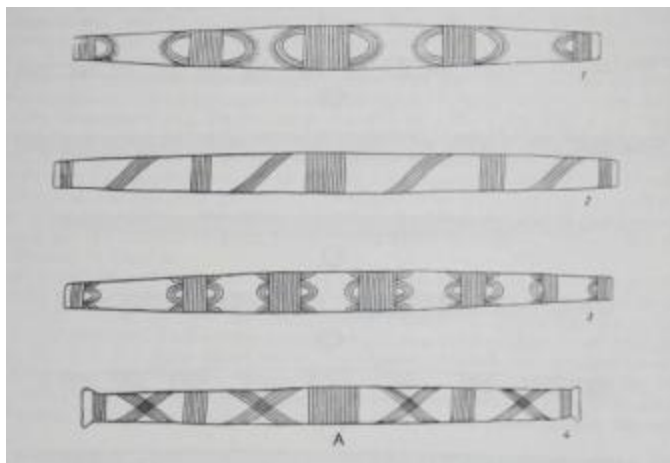
Bronz korongok

Gyűrűk

Csónak alakú Lockenringe

Forró-Ópályi típusú leletek

Felsőbalog típusú
Absatzbeil
(peremes balta/véső)

Kétkarú csákányok 3 horizonthoz is tartoznak: Forró (Felsőbalog, **Sajóvámos**), Ópályi, (Ópályi, Domahida, Rimaszombat), Aranyos, (Bükkaranyos)

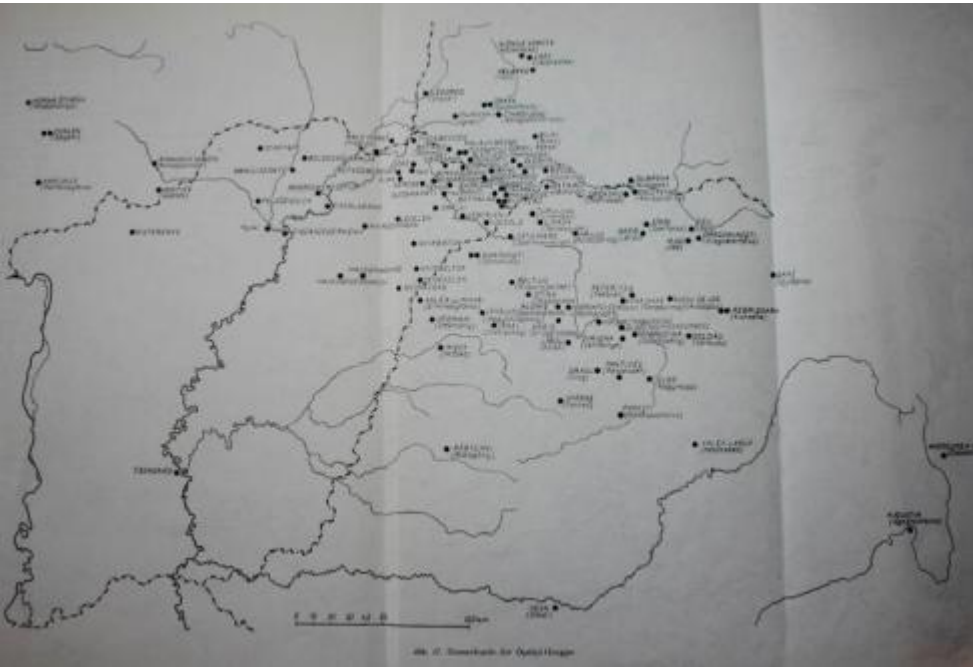
Forró-Ópályi-Aranyos: területi lehatárolhatóság

Kemenczei: I depohorizont = Ópályi és Aranyos

F típusú nyélcsöves csákány

Sajóvámosi lelet

Ópályi horizont

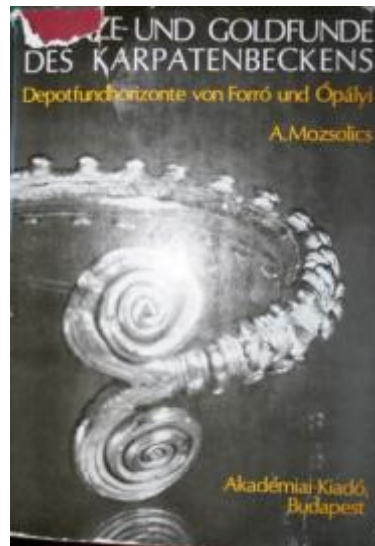

A Forró horizont területét kiterjeszti északra és keletre

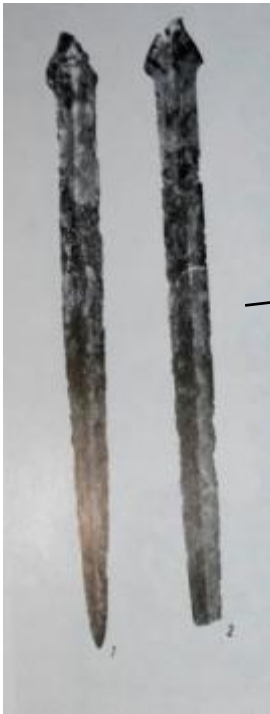
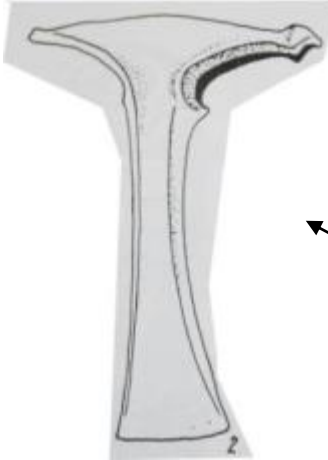
Több lelőhely mint az előző horizontban és több lelet kincsenként

Km Ék-i része, kis elterjedési terület

A felsőszőcsi kultúra végével áll kapcsolatban a leletek földbe kerülése (Mozsolics 1973)

Ópályi horizont

Leletek:

D és E típusú nyakkorongos csákányok gyakran együtt fordulnak elő

E és F típusú nyéllyukas csákányok (az utóbbit lásd az előző oldalon)

Sprockhoff Ia és Ib típusú kardok, Nenzingen típus

Itt tűnnek fel először a tokos balták, kis méretben, karcsú formával egyenes éllel, hatszög átmetszetű nyílással

Még hiányoznak a Riegsee típusú kardok és a D típusú nyélnyújtványos török

Mozsolics B IV b = Ópályi horizont típusátlója

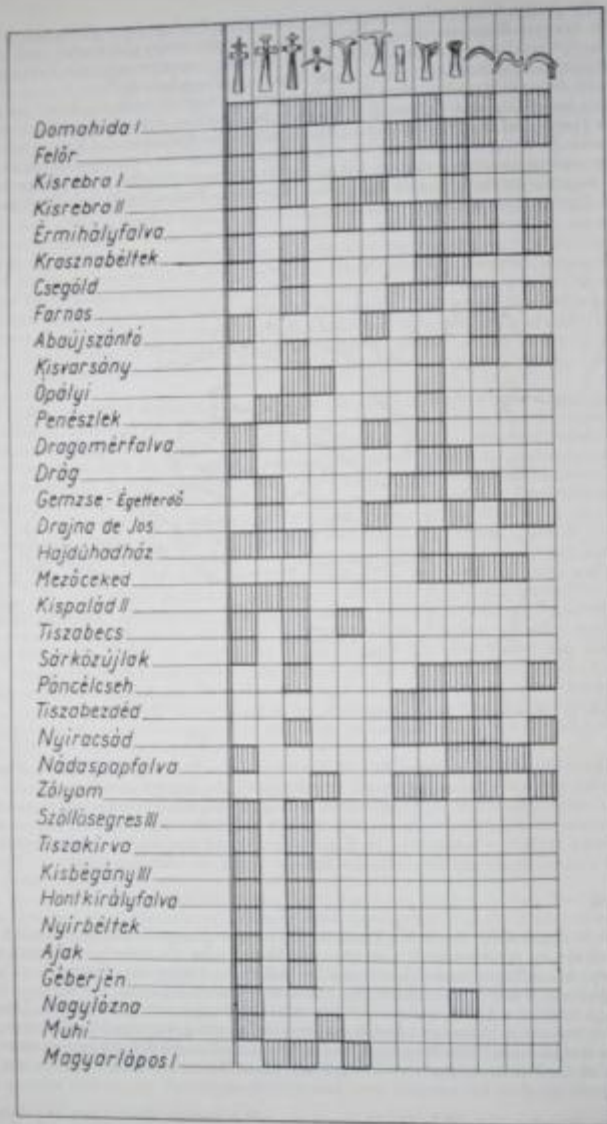

Abb. 2. Fundvergesellschaftung in Depotfunden der Stufe B IVb

D és E típusú nyakkorongos
csákányok

E és F típusú nyélcsöves
csákányok

Kétkarú csákány

Tokosbalták

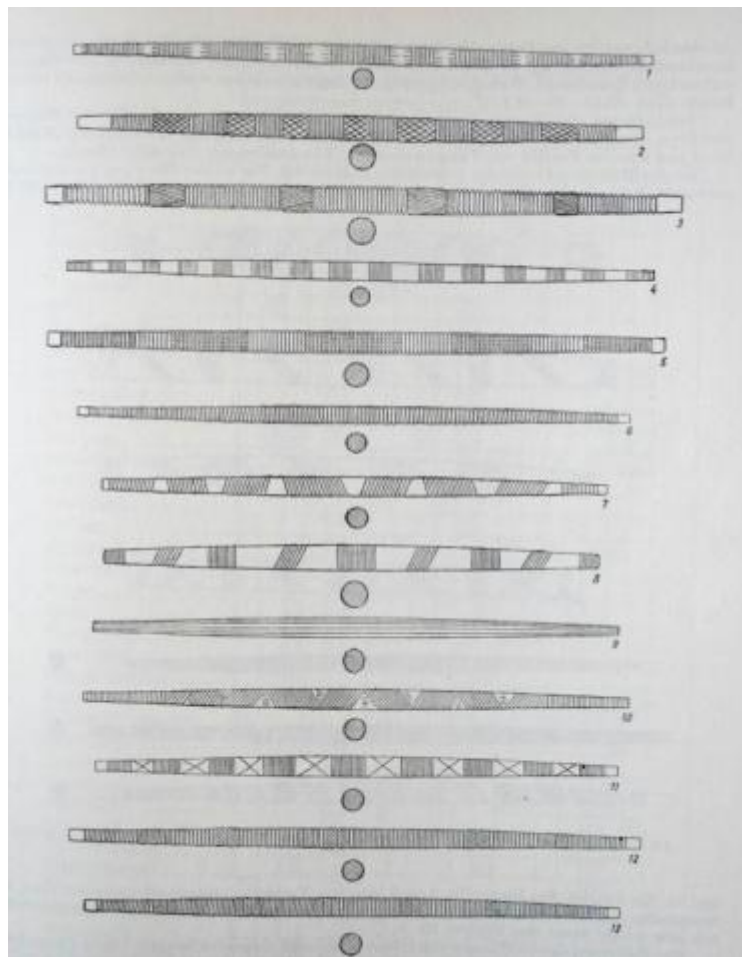
Absatzbeil

Sarlók kis számban

Nyélnyújtványos és horgos sarlók,
gombos sarlók

Eddig a csákányok domináltak
innenről a kardok, lándzsa és
dárdahegyek válnak
uralkodóvá

Ópályi horizont

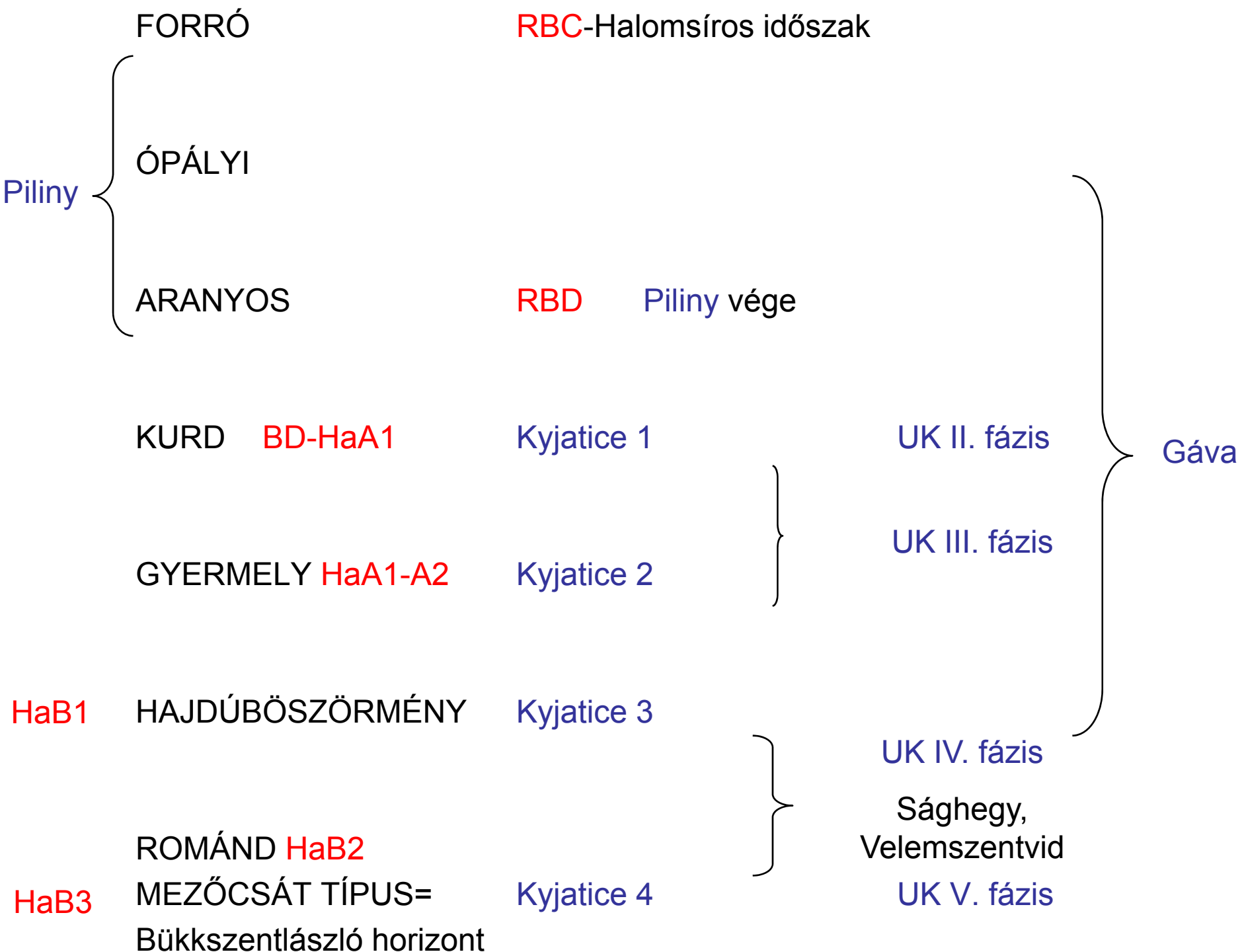
Duzzadt nyakú tűk

Warzenhalsnadel

Nyitott, kerek átmetszetű karperecek
csoportokban elhelyezkedő vonalakkal
és bordamintával

Bronz lószerszámok

Aranyos horizont

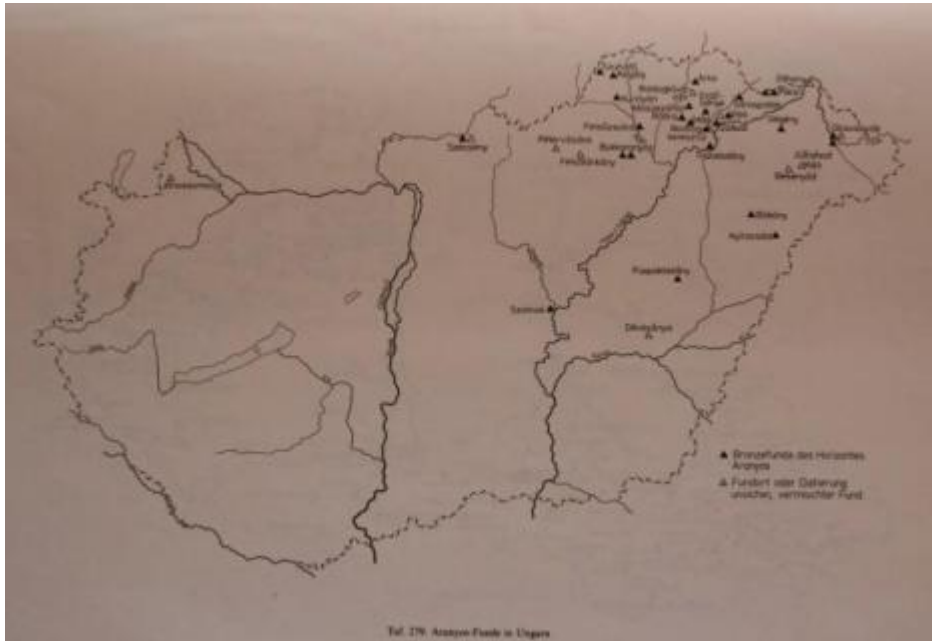
Változik a fegyverek aránya: a korábbi kincshorizontokban több a csákány és kevesebb a kard, itt már több a kard

Terület: É-ÉK Magyarországon

Későpiliny vagy Piliny kultúra vége
BD vége

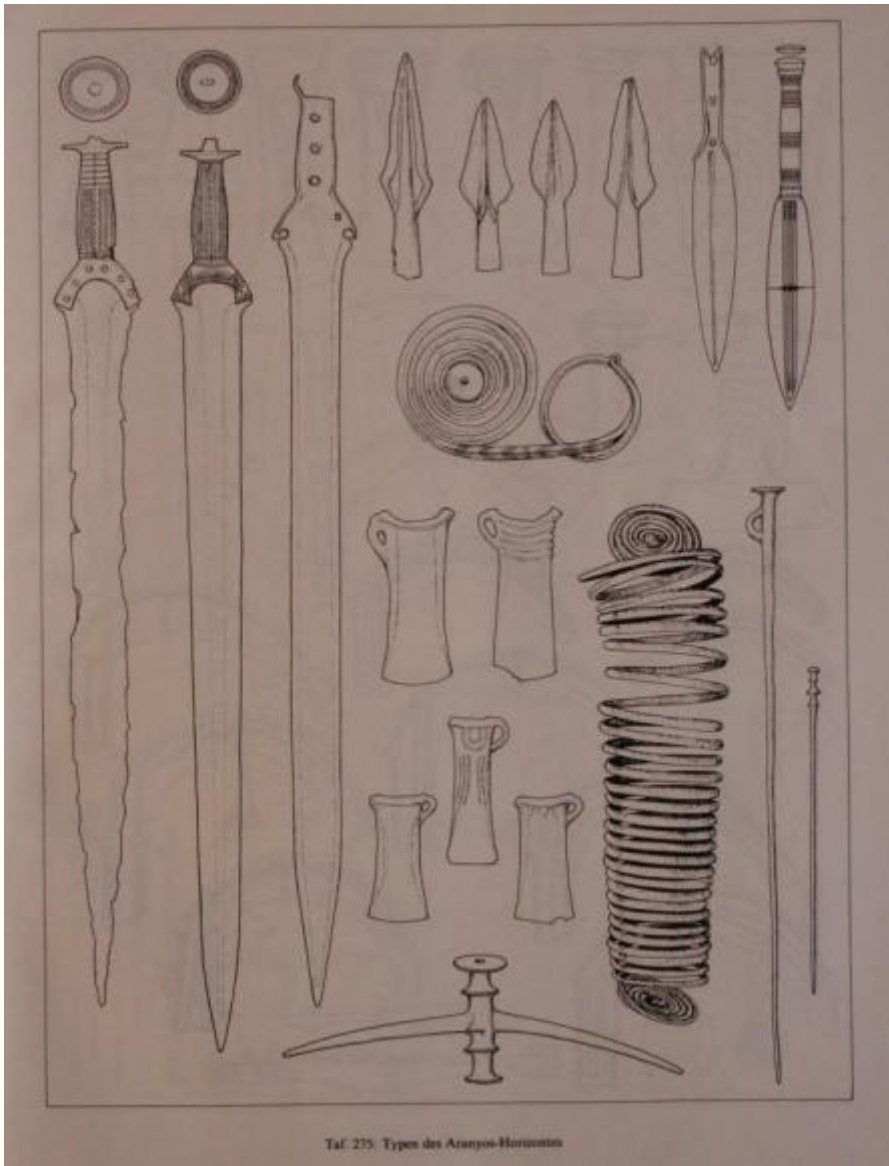
Lelőhelyek: Bükkaranyos I, Viss III,
Zalkod, Ragály, Szuhafő

Kurd horizont előfutára

Taf. 276. Aranyos-Funde in Ungarn

Aranyos horizont

Vollgriffschwert: Riegsee és Ragály típusú kardok

A Riegsee típus elterjedése: Erdély, Mo, Cseho, Ausztria, É-Németországig

Ragály típus: a Riegsee típus helyi variánsa, csak ÉMo, és Szlovákia

Griffzungeschwert: Nenzingen típusú kard,

Sprockhoff 2a: a hazai leletek nagy része az Aranyos horizontra tehető, ritkábban megvan a Kurd horizontra és még a Gyermelyben is.

Ún aranyos típusú török: levélformájú tör közép bordával 2 lyukkal a nyélen és egy lyukkal a markolatlemezben

Nyakkorongos csákányok

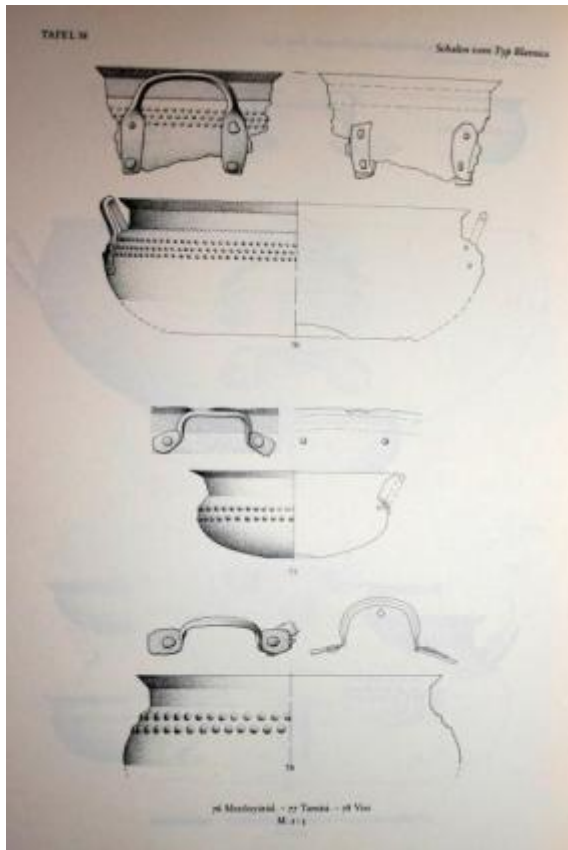
Kartekercsek, lábtekercecsek, kardspirálok

A kardokkal együtt megnő a lándzsa és dárdahegyek aránya is: többféle variáció a hegy és a bordakialakítás alapján, feltehetően még nem uniformizálódott a forma

Lappenbeile (szárnya balta) igen kis számban

Tüllenbeile (tokos balta) még kis számban, a korábbi hatszögű nyílású, keskeny típusok mellett első V bordás darabok megjelenése

Gombos és nyélnyújtványos sarlók – kis számban

Aranyos-horizont

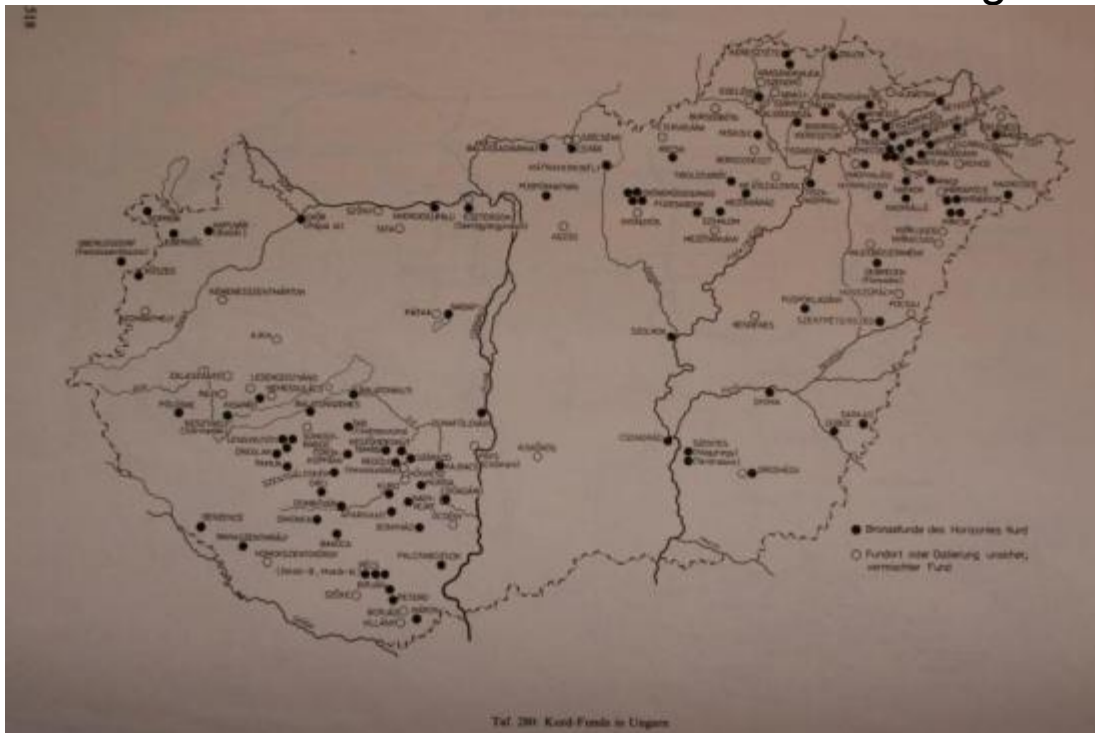
Bronz csésze ún Friedrichsrue-Blatnica típus

ÉMon és Szlovákiában az aranyos és a Kurd időszakban gyakran beszélnek fegyverdepokról, míg NyMo-n és a Dunántúlon inkább nyersanyagként felhalmozott törött tárgyakat találunk a leletekben

Kurd horizont Kemenczei II. depohorizont

Főleg Gáva kerámiával jellemezhető
körből, Gáva I, HaA1-2 Mozsolics,
Kemenczi: BD vége, HA1 eleje

Teljes Km-ben és Horvátországban is
megtalálhatók

Kurd horizont

Sok az Aranyos horizontra visszavezethető forma

„Tiszta Olaszországhoz kapcsolódó formák” különösen a Dél-Dunántúlon

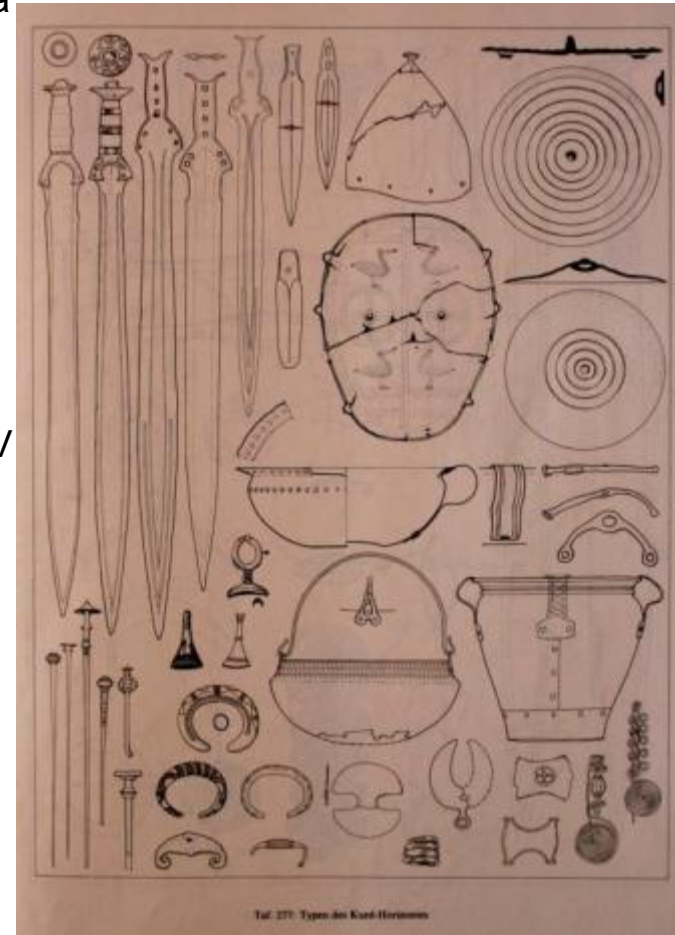
Dreiwulstschwerter (hármaskorú kardok): A Riegsee-Ragály típus továbbfejlődése, általános a Kurd horizontban de megtalálható a Gyermelyben is, ennek egy variánsa a Liptó kardtípus

Kurd török: Peroni Gruppe D – leggyakoribbak a Dél-Dunántúlon

Nyakkorongos csákányok

Lánczsa és dárdakegyek nagy típusválasztékban

Védekezőfegyverek elterjedése: sisak, nyaklemez, páncél, lábvért, pajzs

Taf. 271: Typen des Kurd-Horizontes

Taf. 270: Typen des Aranyos-Horizontes

Absatzbeile (peremes véső/balta)

Lappenbeile (szárnyas balta) –középszárnyállású

Tüllenbeile (tokos balták) Nyílás alatt körbefutó dupla bordával és dupla V alakú lecsüngő bordával, bordás, keskeny, oldaltaggal, félholdformájú szájniállással

A kések pengéje rövid és egyenes vagy hullámos a hátuk

Griffzungen sicheln (nyéllemezes sarlók) – bordás és díszített darabok

Terramare sarlók – erdélyi termékek és csak néhány darab ismert Mo-ról

Hakensicheln (horogsarlók) – csak ebben a horizontban és kis számban

Bronz csésze Osternienburg-Dresda típus és Fuchstadt típus

Kurd típusú vödrök

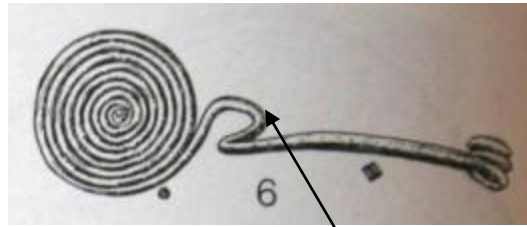
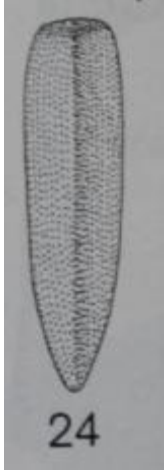
Háromszög akasztójú bronz bogrács

Kurd típusú tű

Korongos fejű tű, tüskével és profilált nyakkal

Kurd horizont

Itt lépnek fel az első fibulák:

Violinbogenfibel

Brillenfibel - Szemüvegfibulák itt jelennek meg
Blattbügelfibeln vagy Plattenbügelfibeln (íves
lemezes fibulák) - a Kurdtól a
Hajdúböszörmény horizontig megvan-előző
oldal típusábláján

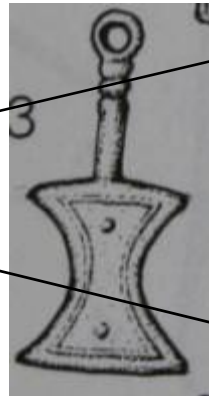
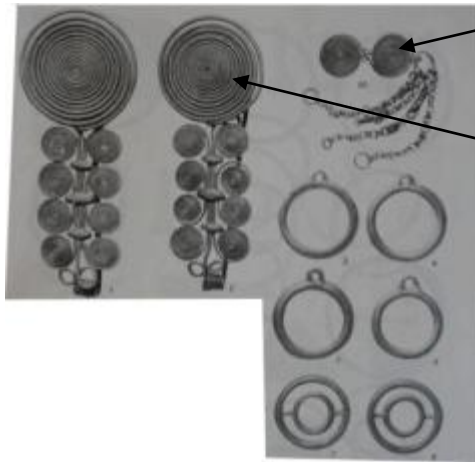
Fibel mit Achterschleifen – nyolcas-hurkos
fibula

Posamenteriefibeln – a Kurdtól a
Hajdúböszörmény horizontig megvan

Kurd és Gyermely horizont közös csüngőtípusai:
babérlevél alakú, homokóra formájú, félhold

Riegsee típusú karperec: félkör átmetszetű,
keresztben bordázott, végei felé
elkeskenyednek

Kurd típusú karperec: félkör átmetszet, díszítés,
elkeskenyedő végei kiszélesednek

Részlet a gyermelyi kincsből

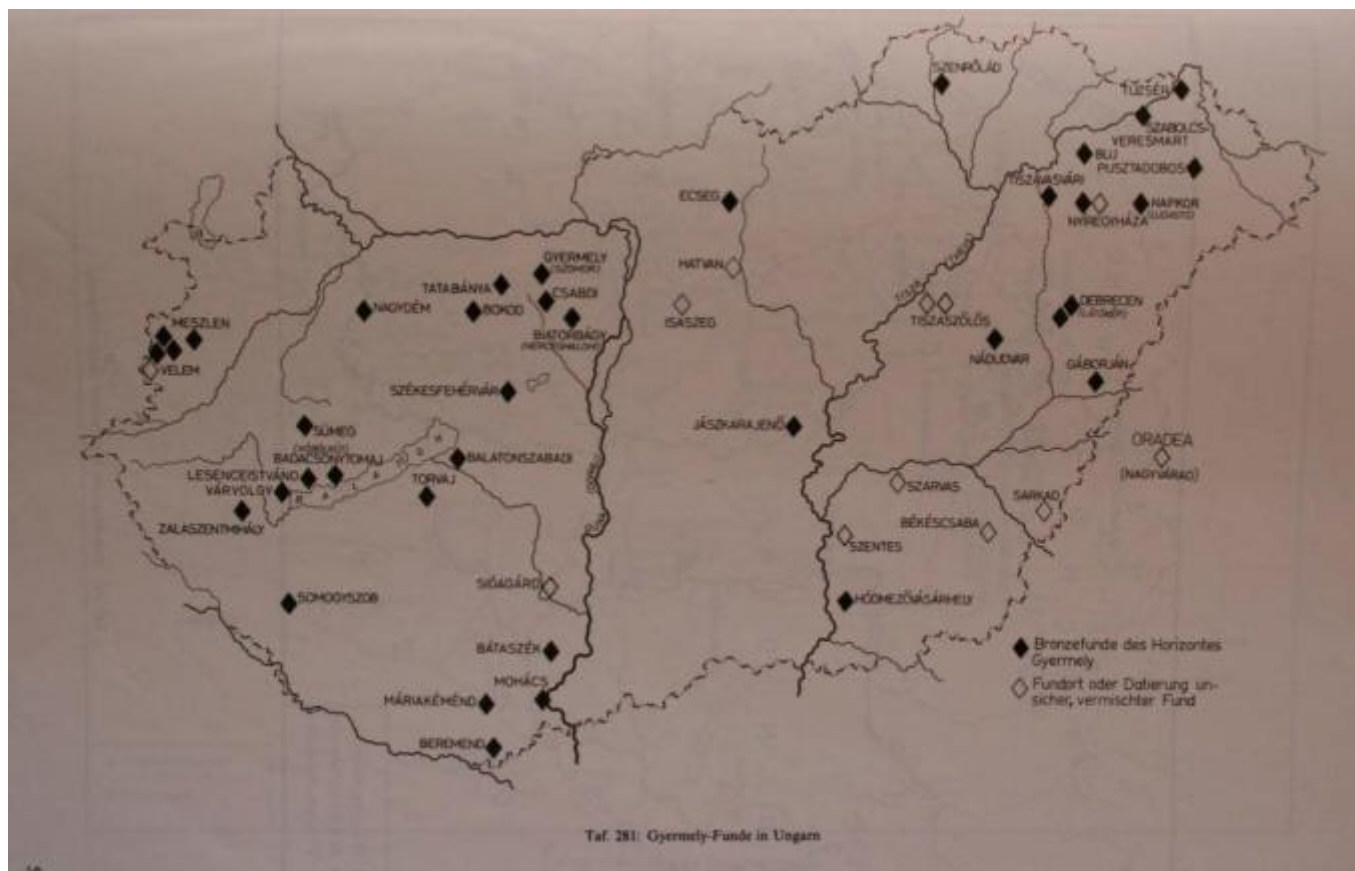

Gyermely horizont

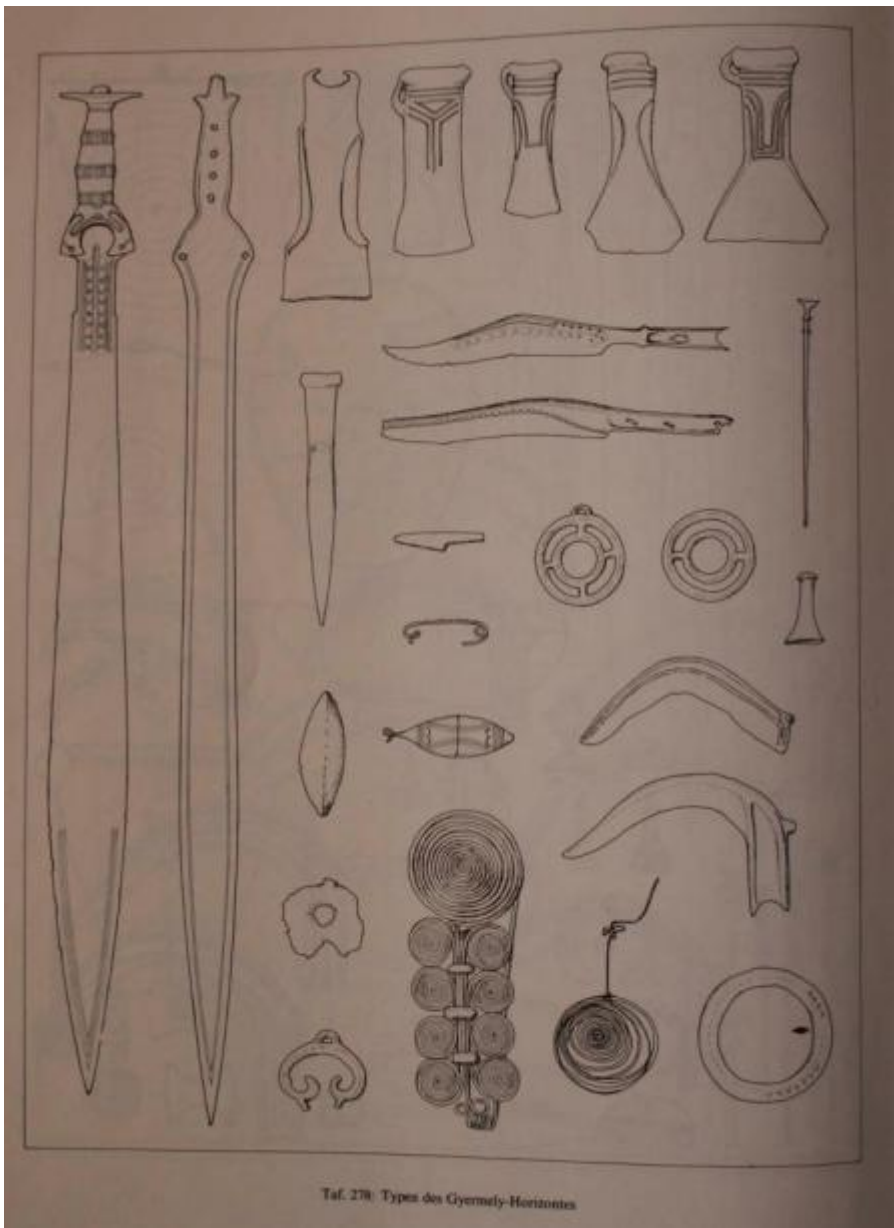
Fiatal Gáva kultúrához köthető

HaA1-2

Kemenczei III. depohorizont

Gyermely horizont

Taf. 278: Types des Gyermely-Horizontes

A megelőző horizontban is meglévő tárgytípusok:

Díszítetlen tokosbalták egyenes peremmel

Markolatlapos sarlók kettő és több nyélbordával (Griffzungensicheln)

Gombos sarlók (Knopfsicheln)

Középállású szárnyas balták (mittelständige Lappenbeile) viszonylag kis számban

Szemüvegfibulák (Brillenfibeln)

Típusok

Ettől a korszaktól már nincsenek kartekercsek

Dreiwulstgriffschwert

Griffzungenschwert typ Erbenheim

Tüllenbeile (tokos balta) Y bordás díszítés, keskeny, vékony példányok, keretmintás darabok, széles vágóélű példányok

Nagyméretű kerek átmetszetű karikák (későbbiekben a D átmetszetű rojt vagy fenyőmintás karperecek a jellemzőek)

Blattbügelfibeln széles, ovális lemezzel és nagy spirálkoronggal

A kések háta íves

Griffzungensicheln, a penge hosszabb és ha a nyél függőlegesen áll a penge a nyél vége alá lóg

Karikacsüngő

Schälchenkopf tú profilált nyakkal (tálacska fejű tú)

Brillenfibeln

Posamenteriefibeln

Blattbügelfibeln vagy Plattenbügelfibeln (íves lemezes fibulák)

Hajdúböszörmény horizont Kemenczei IVa horizont HB1

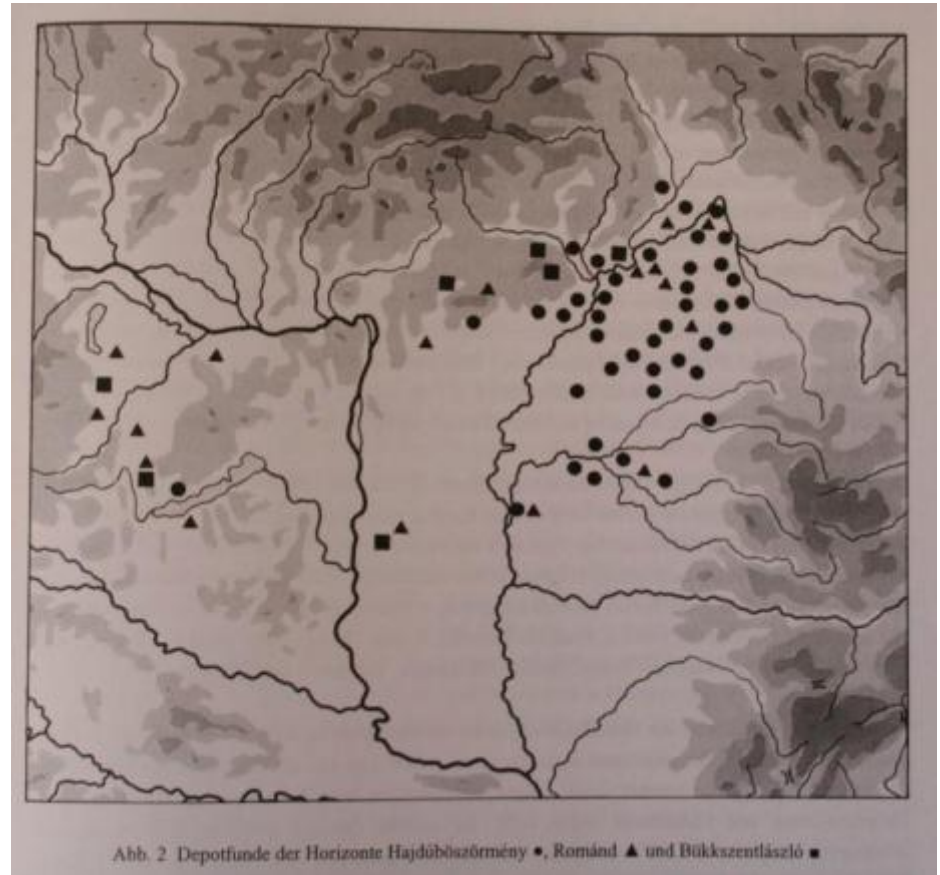

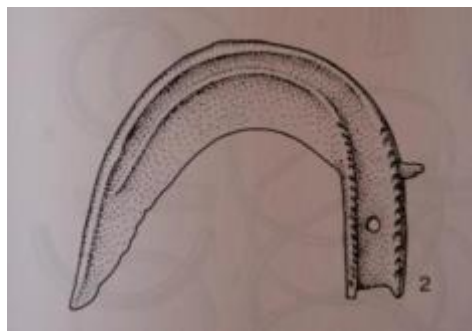
Mozsolics, A.: Bronzefunde aus Ungarn.
Depotfundhorizonte Hajdúböszörmény,
Románd und Bükkszentlászló.
Prähistorische Archäologie in
Südosteuropa, Bd. 17, Kiel, 2000.

Tiszavidék és Erdély, a Dunántúlon csak
kevés lelet

Az edények, kardok, tokosbalták, sarlók és
karperecek gazdagon díszettek ebben a
horizontban

Deponálási szokások: fémedények nagyság
szerint egymásba illesztve, fémtárgyak
agyag vagy fémedényben, kardok
ellentétes irányítással egymás mellett

Hajdúböszörmény horizont

Hajdúböszörmény típusú szitula: pont és
bütyökmintával, napszimbólummal és
madárbárkamotívummal

Bogrács dupla keresztfüllel

Jenišovice/Kirkendrup típusú csésze számos
variánsa

Griffzungeschwert

Csészés markolatú kard: vonalakkól, pontokból
és madárfejből álló mintával a markolaton a
Heft mindkét oldalán és a markolatgombon

Markolattús kések

Sisakok gombbal a tetejükön, gazdagon díszítve
(a forma már a Kurd horizontban megvan)

Ívelt peremű tokos balta peremből induló füllel

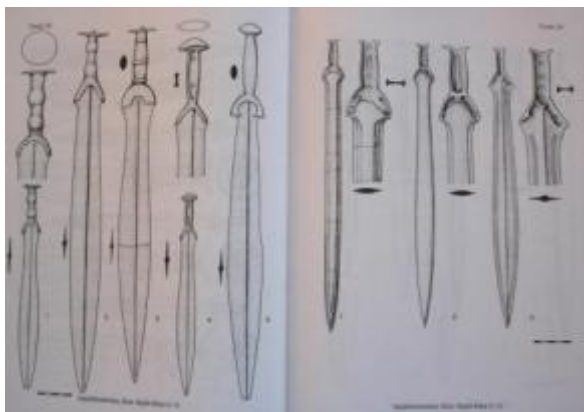
T alakú bordaminta a jellemző, de van szögben
törő, félkör alakú és V alakú borda is,
szárnyakat utánzó (íves borda két oldalt)
bordával

Felsőszárnyállású balták

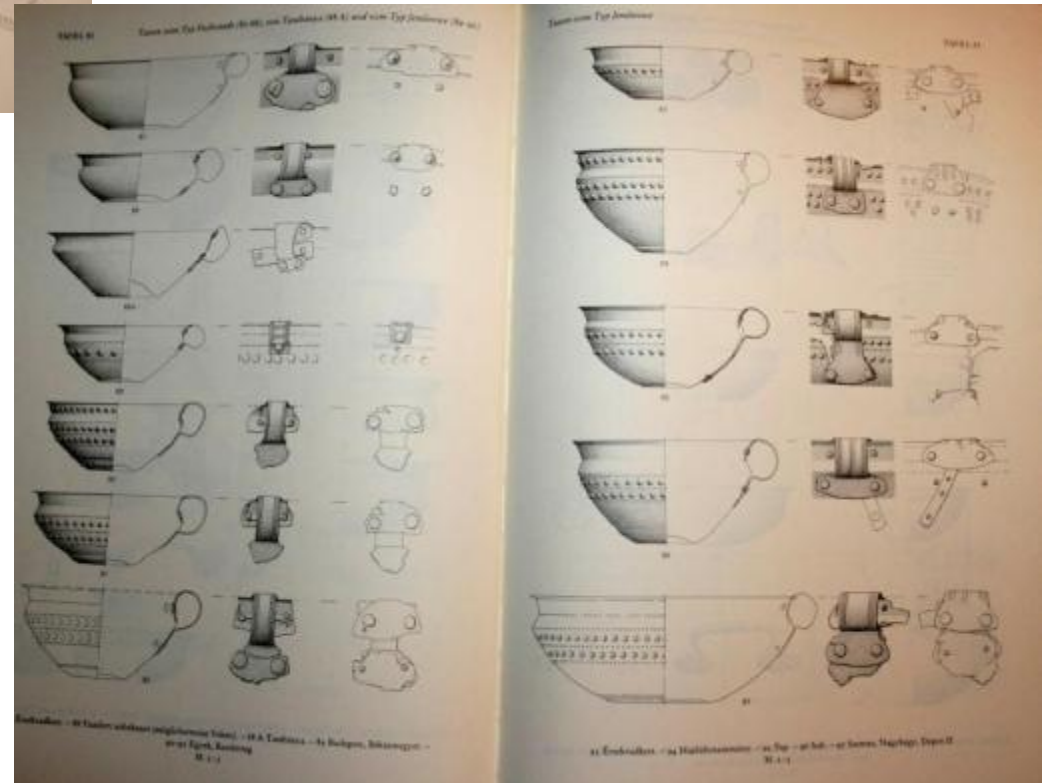
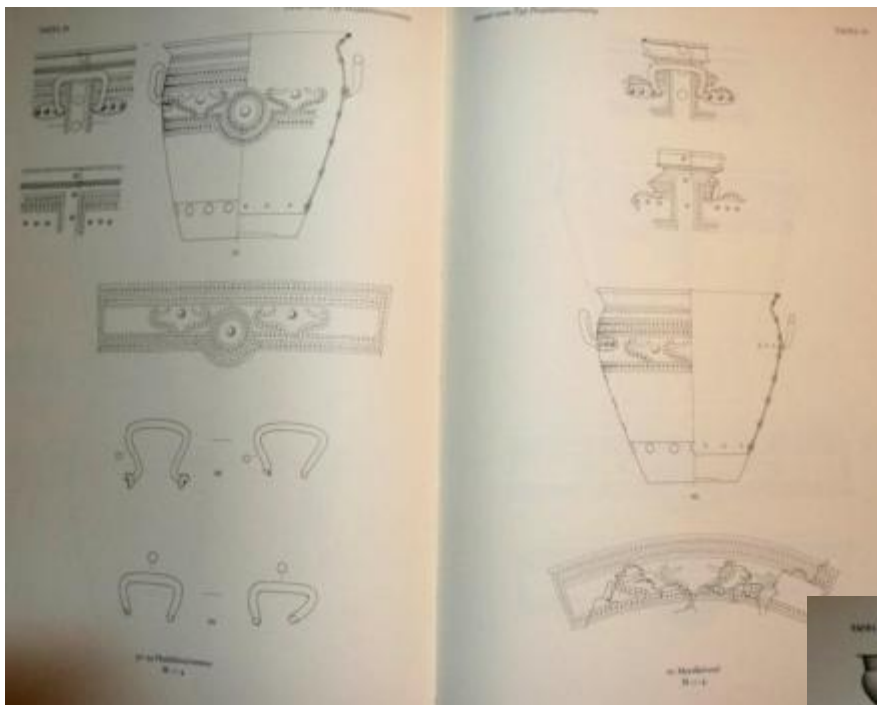
Nyélnyújtványos sarlók széles pengével, 1-2 a
pengével párhuzamosan futó bordákkal és
lyukkal a nyélnyújtványon

Korspecifikus rovátkolásdíszsel ellátott általában
félkörátmetszetű nyitott vagy zárt végű
karperecek (C formájú karperecek D
átmetszettel)

Korongos fejű tű tuskével, gömbös díszített fejű
tűk

Hajdúböszörmény horizont

Románd horizont
Kemenczei IV b
HB2

Románd, Celldömölk II, III,
IV és V

Nyéltüskés kések

Herrenbaumgarten típusú
félholdformájú borotva

Tordírozott nyakperecek
becsavart véggel

Antennamarkolatú kard

Köpüs nyílhegyek

Kocsialkatrészek

Felső szárnyállású balta

Tokos balta íves bordával

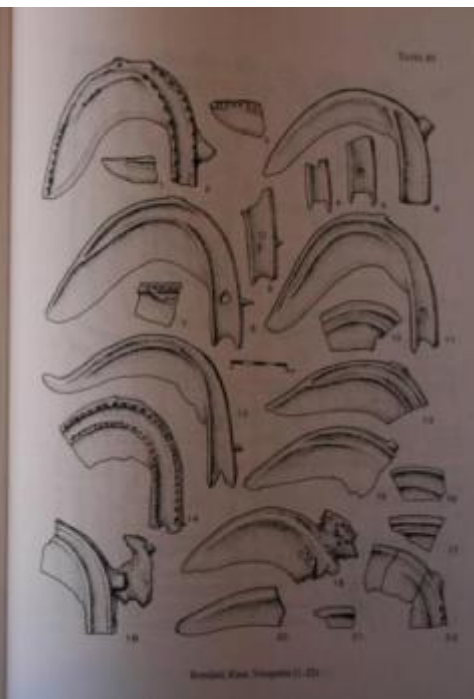
Kétbordás sarló

Hiányoznak a

Hajdúböszörményi típusú

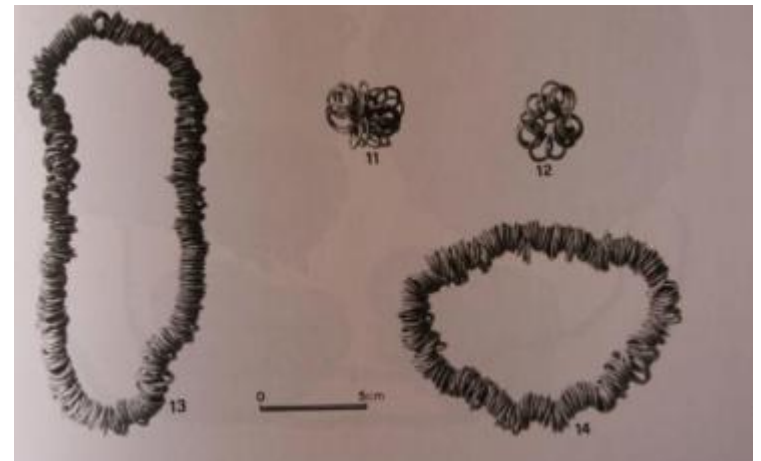
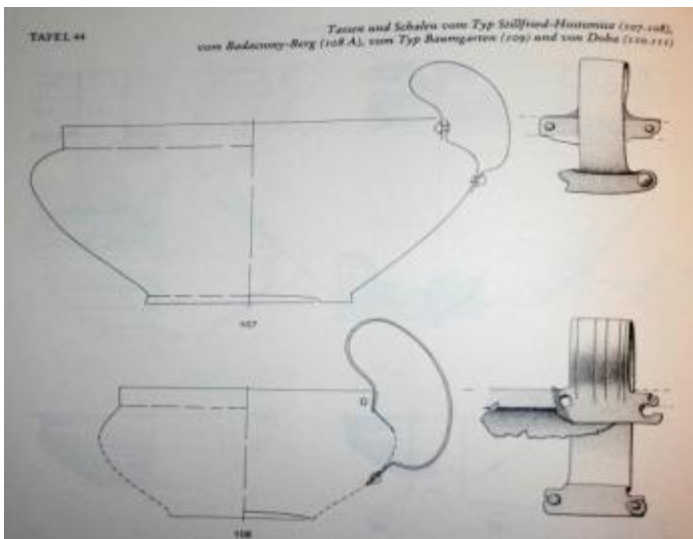
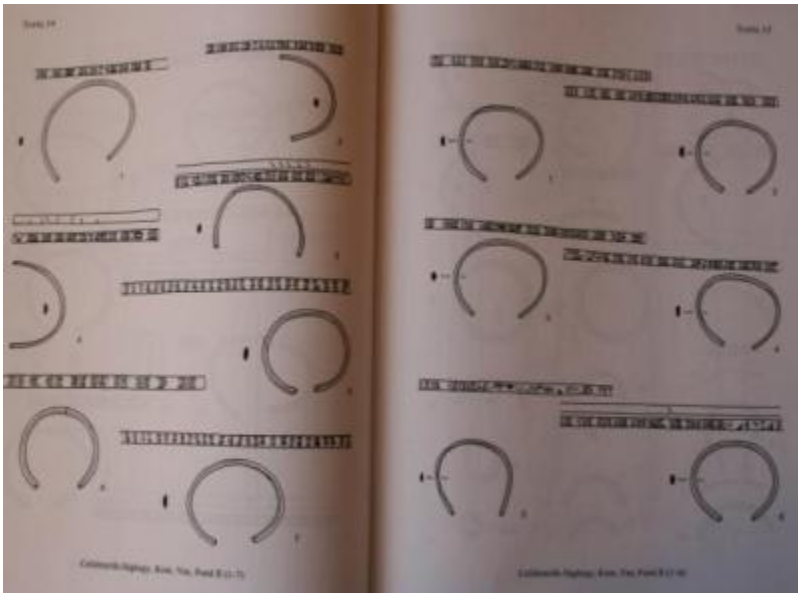
vödrök, szitulák és sisakok

Mák-, hagyma-, váza- és
cilindrikus fejű tűk

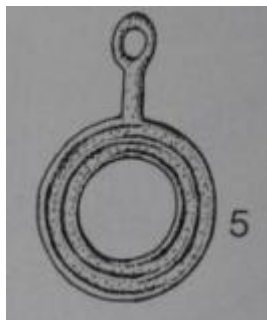
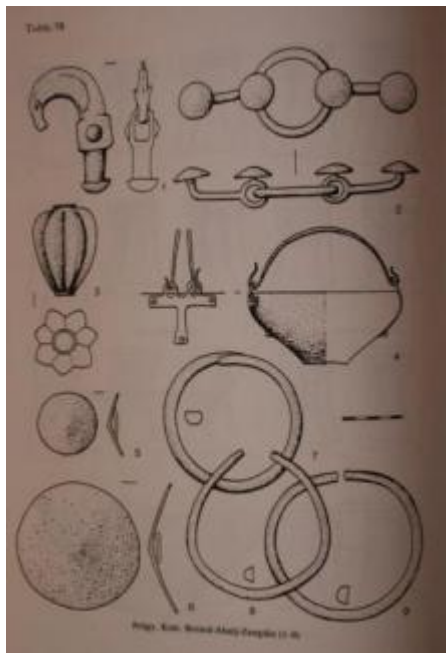
Románd horizont

Stillfried-Hosromice típusú
csésze, sima felülettel
Díszkorongok, aranyból is
Kis karikák nagy száma

Bükkszentlászló horizont Kemenczei V. bronzkincshorizont HB3 – átmenet a korai vaskorba

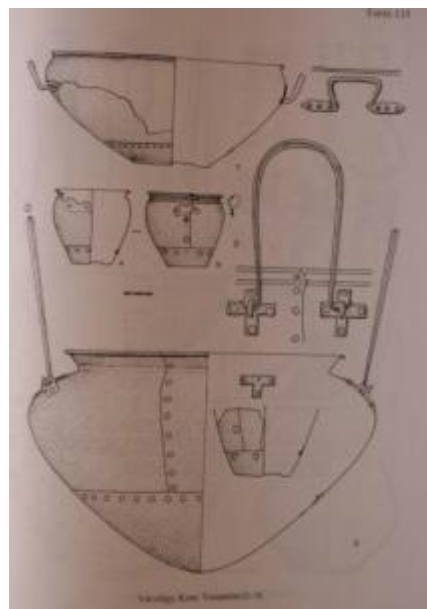

Kis típusvariáció, kevés reprezentatív típus, de azok széles területen elterjedtek

Bükkszentlászló, Kecel, Prügy, Simaság

Nincs már csészésmarkolatú kard, Griffzungeschwert, vödör, sarló, kés és szárnyasbalta

Változatlanul maradt tárgytipusok: tokosbalták, rovátkolás mintás karperecek, tekerceslt nyakperecek, szemüvegfibulák

Új tárgytipusok: zablák, zablaldaltagok, szíjveretek, keleteurópai típusú török, vas lándzshegyek, bronz buzogánygombok

Vastag drótból készült nyakpercc, laposra kalapált és bepödött véggel,

akasztókarikás csüngő

falera füllel

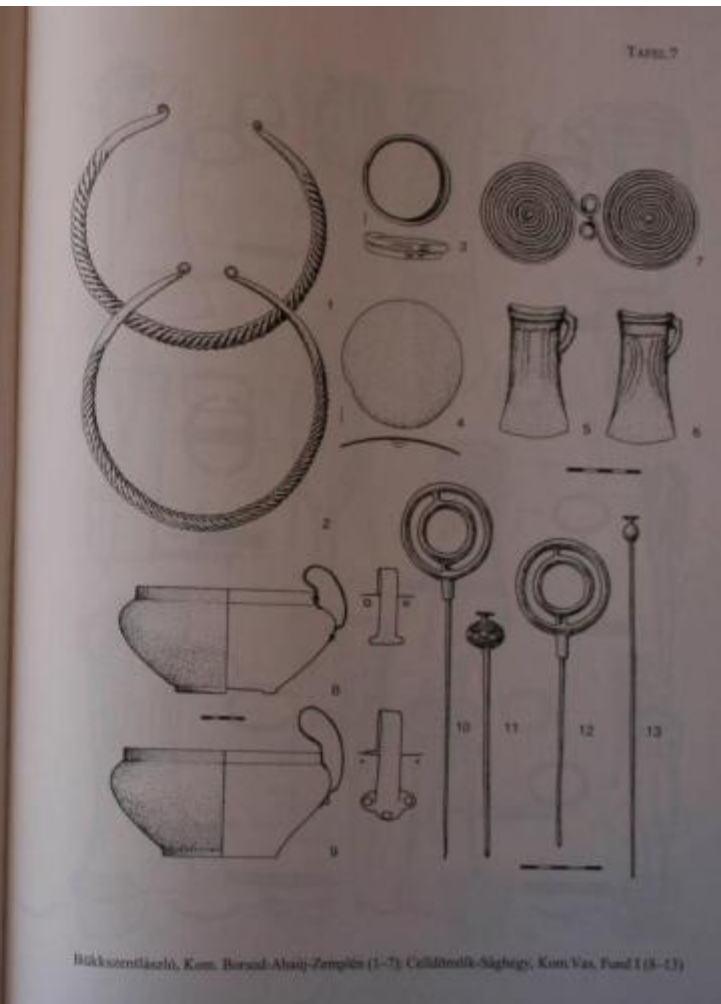
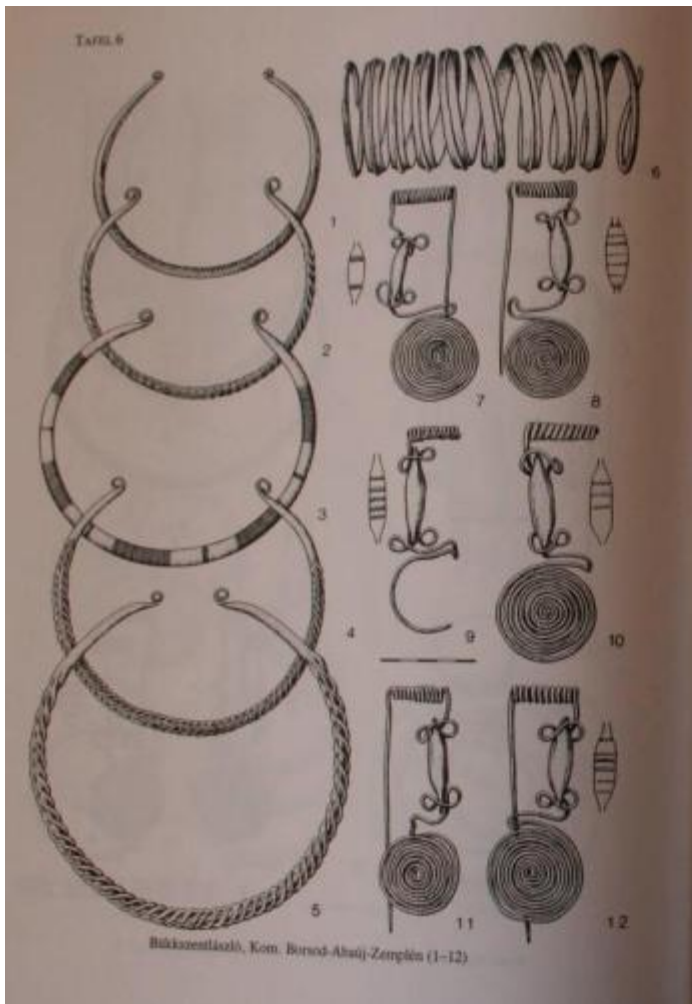
zablaldaltag három csőszerű lyukkal

csúcsos aljú bogrács mit Schwenkelhenkel

kis mákfejű tűk

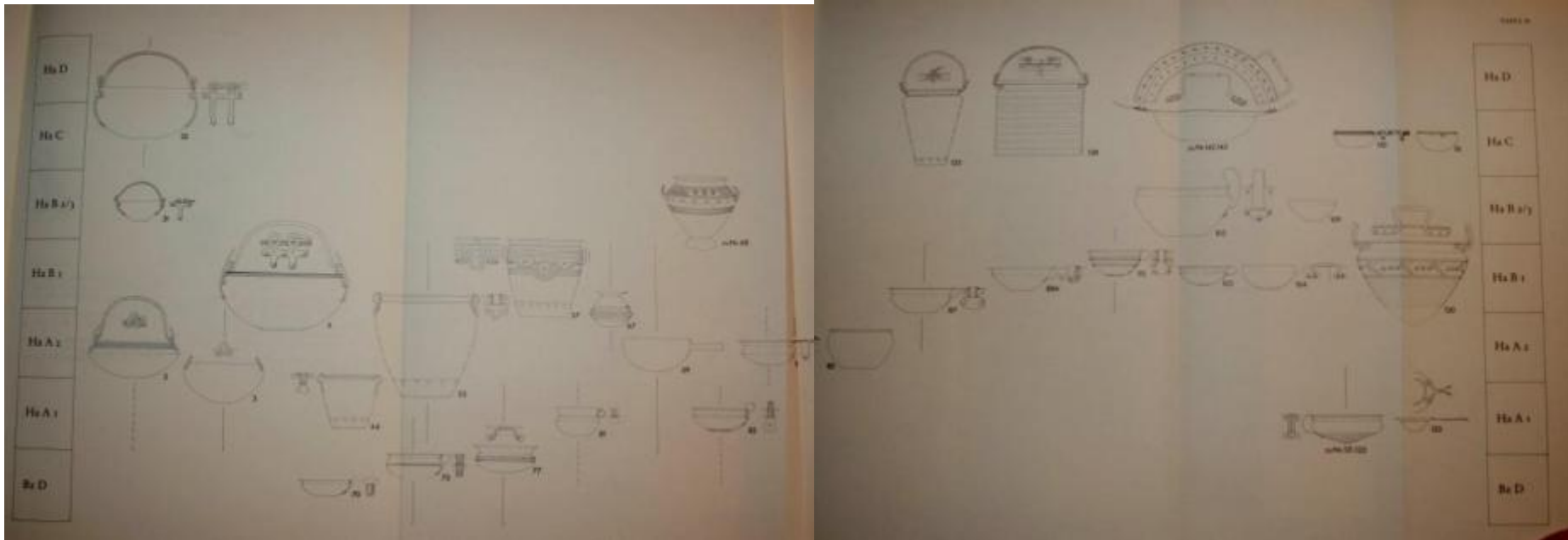
nyeregfibulák spirálláblemezzel

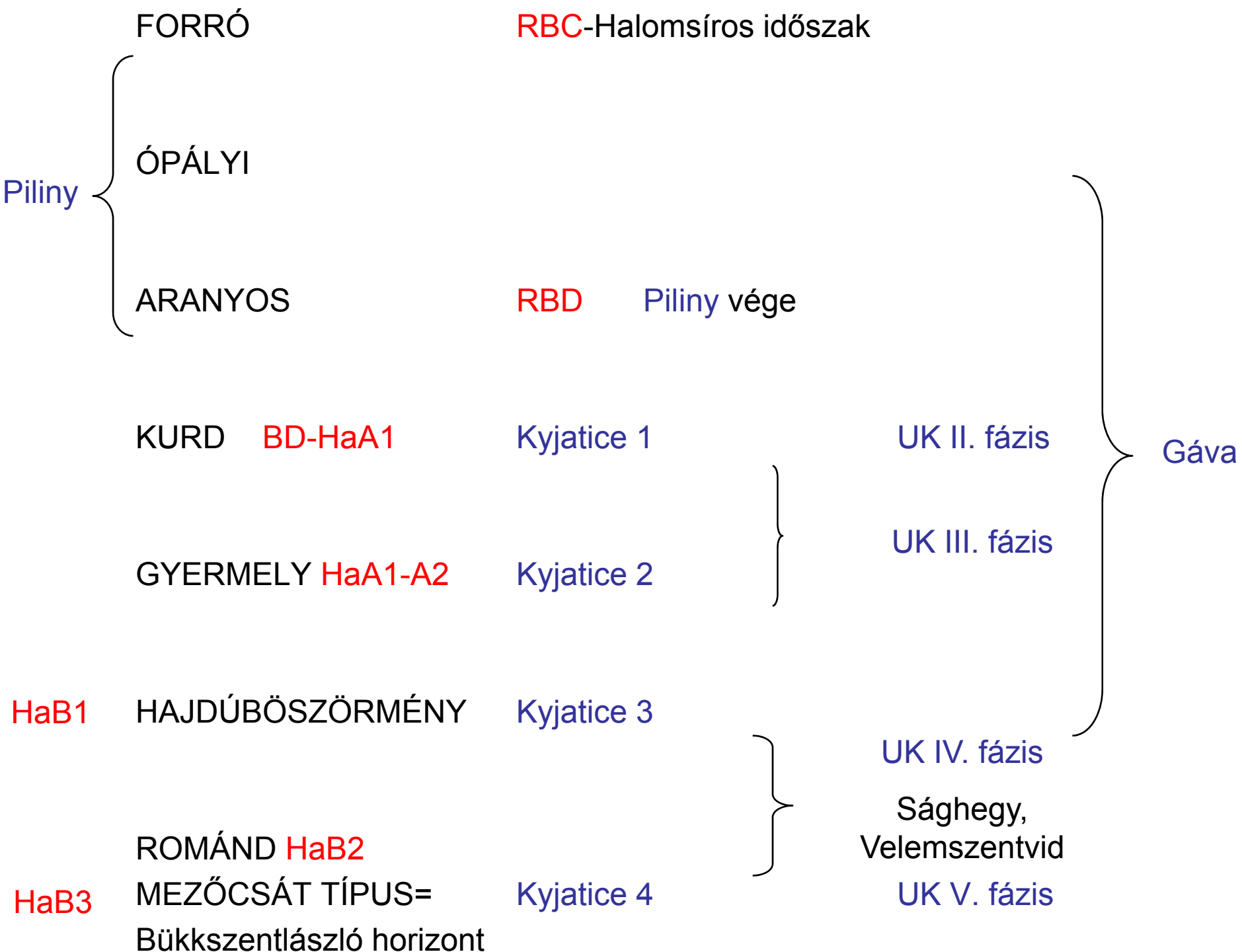
Mozsolics A.: Ein Beitrag zum Metallhandwerk der Ungarischen Bronzezeit. BRGK 65 (1984) 19-72.

Bükk-szentlászlói lelet

Fémedények

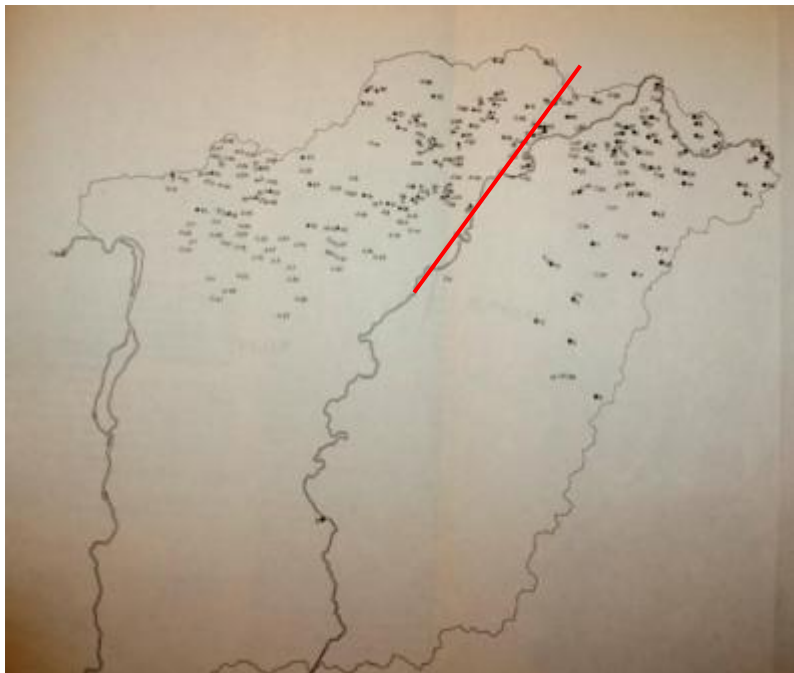

Furmanek, V.–Veliacik, L.– Vladár, J.:

Slovensko v dobe bronzovej. Die Slowakei in der bronzzeit. Slovakia in the
Bronze Age

Furmanek, V.–Veliacik, L.– Vladár, J.: *Die Bronzezeit im Slowakischen Raum.*
PAS 15, 1999

Pilinyi kultúra

RB2-C-D

Pilinyi kultúra Terület: Börzsöny, Selmec és Zemplén hegységek

2 fő területi csoport: Zagyvapálfalvi csoport: Ipoly, Garam, Eger, Sajó folyók által határolt terület, fő lelőhelyek, a Zagyva, Ipoly és Rima folyók mentén

Életének második szakaszában az Alföld északi területeire is kiterjeszti területét a halomsíros kultúra rovására

Bárca csoport: Eger, Sajó felső folyása, Bodrog, Rolyva, Hernád, ez utóbbi mentén található a főbb lelőhelyek

Eredet: Későhatvan (koszideri korú) + kárpátvidéki halomsíros kultúra

Kultúra életének vége: átfejlődés a Kyjatice-kultúrába — későbronzkor 2 közepe HA1

Furmanek, V.: *Pilinyer Kultur*. Slovenská Arch. 25, (1977) 251-369.

Kemenczei, T.: *Adatok Észak-Magyarország későbronzkori történetéhez. — Angaben zur Geschichte der Spätbronzezeit in Nordungarn*. Arch. Ért. 90, (1963) 169-188

Kemenczei, T.: *A pilinyi kultúra bárcai csoportja. — Die Bárcaer Gruppe der Pilinyer Kultur*. Hermann Ottó Múz. Évk. 4, (1964) 7-36

Kemenczei, T.: *A pilinyi kultúra tagolása. — Ein Beitrag zur Frage der Gliederung der Pilinyer Kultur*. Arch. Ért. 92, (1965) 3-26

Kemenczei, T.: *Die Chronologie der Hortfunde vom Typ Rimaszombat*. Hermann Ottó Múz. Évk. 5, (1965) 105-175.

Kemenczei, T.: *Die Zagyvapálfalva-Gruppe der Pilinyer Kultur*. Acta Arch. Acad. Scien. Hungarica 19 (1967), 229-305

Kemenczei, T.: *Die Spätbronzezeit Nordostungarn*. Arch. Hung 51, Budapest 1984.

Kemenczei, T.: *Bemerkungen zur Chronologie der spätbronzezeitlichen Grabfunde in Donau–Theiss Zwischengebiet*. Commun. Arch. Hungariae 1989, 73–93.

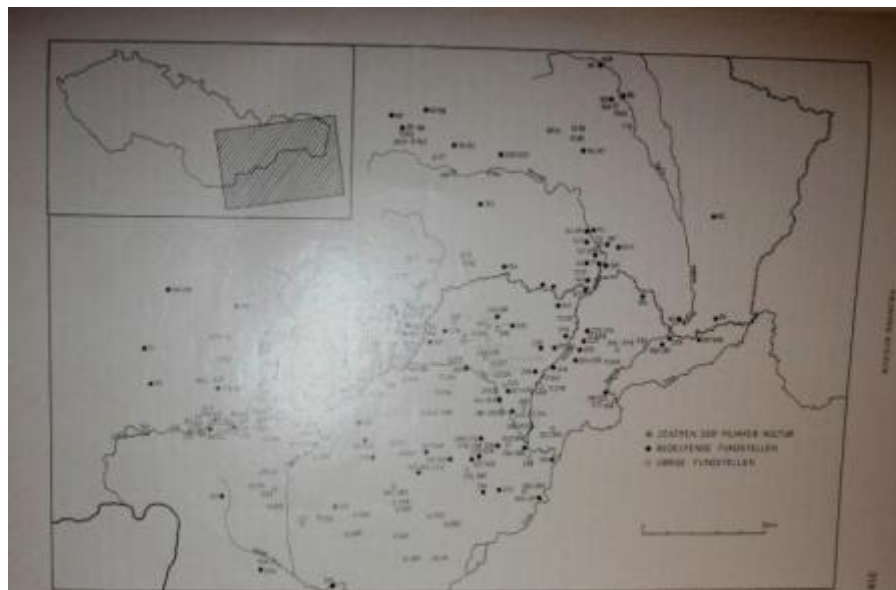
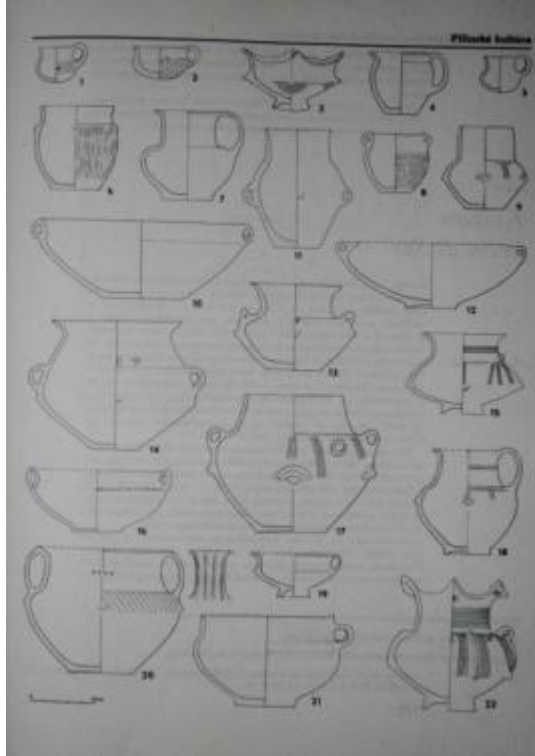

Abb. 11. Verbreitungskarte der Pilinyer Kultur. Die Summen der Fundorte auf der Karte entsprechen den kumulierten Zahlen der Liste der Fundorte auf der Seite 284-291

Kerámiaművesség

A korai szakaszban jól elkülöníthetők a halomsíros és a helyi összetevők a kerámiaanyagban

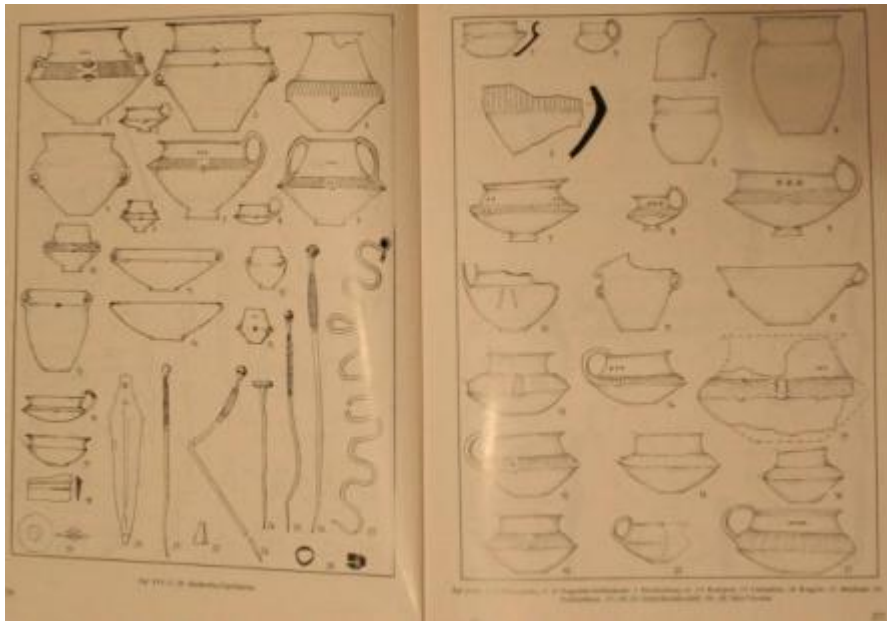
A fejlődés folyamán a két komponens összeolvadása által egységes, formakincsében egyszerűbb és szegényebb kerámiaanyag jön létre

A késői fázisban az edények vállának kannelurázása lesz általános, számos korai urnemezős hatás (pl.: geleji temető) és a Lausizti kultúra hatása is megfigyelhető

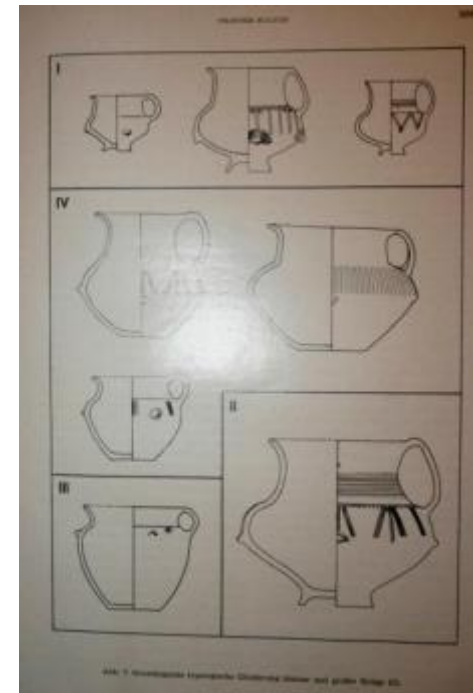
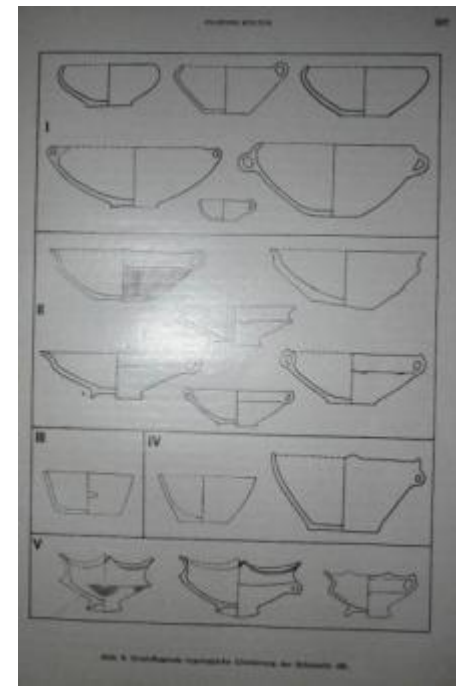
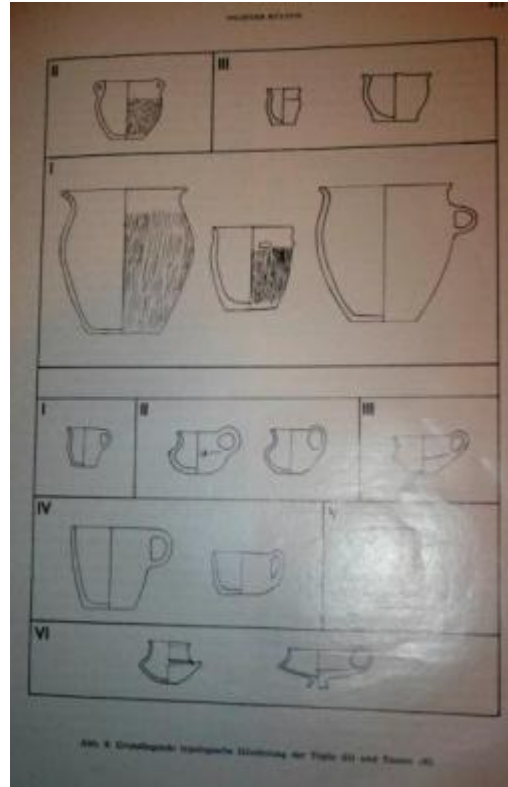
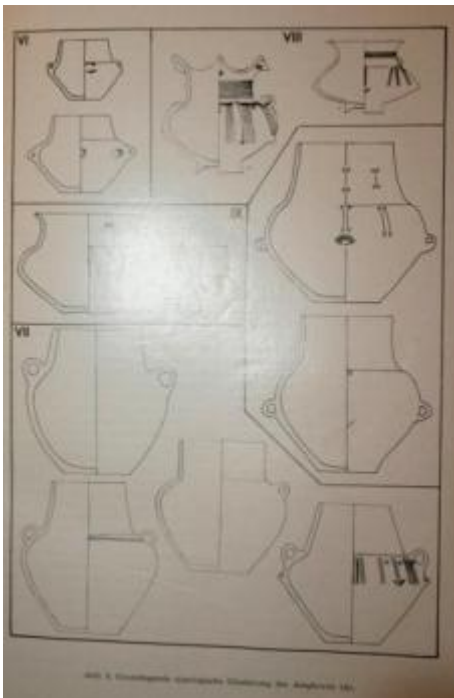
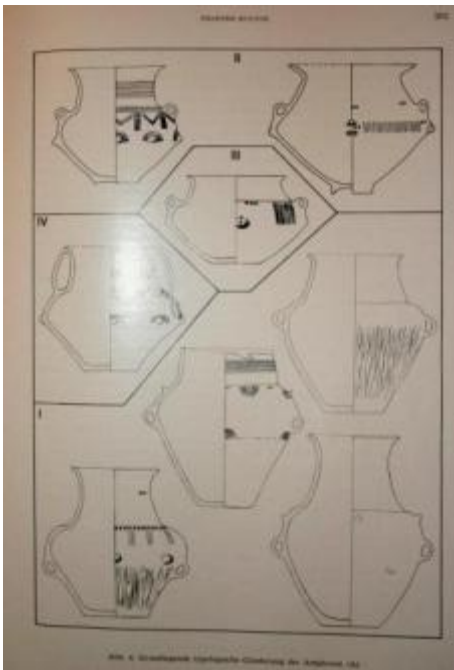
A Bárca csoportban erősebbek a helyi tradíciók
2 időrendi fázis: az első főleg a nagyszámú temetőkből ismert

A második inkább a depoleletekből, fiatal bronzokkal keltezett temető: Jászberény-Cserőhalma

Kemenczei, T.: *A jászberény cserőhalmi késő bronzkori temető. — Die spätbronzezeitliche Gräberfeld von Jászberény-Cserőhalom.* Arch. Ért 93, (1966) 65-97.

Piliny kerámiatípusok

Temetkezés

Abb. 16. Radzovec, Grab 748/73.

Abb. 18. Radzovec, Grab 740/73.

Abb. 20. Radzovec, Grab 694/71.

Nagy kiterjedésű urnatemetők, csak ritkán vannak szórthamvas sírok

A megállapítások inkább a zagyvapálfalva csoportra jellemzők

Urna, tállal lefedve, mellette kis csésze vagy bögre, a hamvak között fémek és esetleg kis edény

A korai szakasz sírjai általában gazdagok fémmellékletekben, miniatűr fémmelékletek

A legkorábbi sírokban nincsenek halomsíros fémek csak a koszideri hagyományokra visszavezethető fémtárgyak

A késői sírokban általában nincsenek fémek

Nagybátony: 972 sír

Zagyvapálfalva

Piliny-Borsos 272 sír

Gelej 130 sír

Kemenczei, T.: *Bemerkungen zur Chronologie der spätbronzezeitlichen Grabfunde in Donau–Theiss Zwischengebiet*. *Commun. Arch. Hungariae* 1989, 73–93.

Litke 52 sír

Korai szakaszban egy kő az urna szájában vagy az urna alatt

Késői periódusban teljes kőpakolás

Az Alföldi területeken hiányzik a kő a temetkezésből

Telepek

Erődített telepek: Kisterenye-Hársashegy, Benczúrfalva-Majorhegy, Bükkaranyos (késői fázis) — hatalmi és gazdasági központok, sok fémléttel, öntőmintával és depókkal
Nyíliszini kis méretű falvak: Patvarc, Ónod, Lapujtó, Vizslás, Zagyvapálfalva, Rimóc, Tiszakeszi

Fémművesség

Forró, Ópályi és Aranyos horizontba sorolt fémek — Mozsolics

Korai fázis — RBC: koszideri fémművesség hatása

Kétkarú csákányok, borotva, diadém, egyenes élű peremes véső, bronzfalera, üreges karperec, nyolcszögformájú fogójú kard, fenyőágmintás nyakperec, Sprockhoff 1/a és 1/b típusú kardok

Késői fázis — RD–HA1 (Rimaszombati típusú raktárleletek— Kemenczei — feltehetően a zagyvapálfalvi csoport területén alakulki ez a fémművesség):

C típusú Peschiera típusú tör, Riegsee-Ragály típusú kardok, Sprockhoff 2/a típusú kardok hullámos szárú tű, szögfejű tű, gömb és kettőskúpfejű tűk duzzadt nyakkal és rovátkolt szárral, korongos fejű tűk füllel, tölcséres csüngő, spirálkorongvégű csüngők, gyűrűk és karperecek és kartekercsek (Salgótarján típus), díszítetlen karperecek elkeskenyedő véggel, üreges karperecek, gombos és nyélnyújtványos sarlók, középállású szárnyas balták, íveltoldalú lándzsa

Ragály-Riegsee kardokat kizárólag a pilinyi kultúra állította elő

BD közepén a zagyvapálfalvi csoport keletre mozdul el, eléri a Tiszát és az Ászak-Alföldi területeket is ellenőrzése alá vonja. A bárcai csoport északra húzódik. Ekkor a bárcai csoport önálló fémművességének emlékei (Forró, Zalkod, Abaújkér, Drevenik, Bologd) a föld alá

Kyjatice-kultúra

Gödöllői dombság, Ipoly völgye, Rima, Sajó, Boldva, Hernád folyók völgye, Mátra és Bükk hegységek lába

Szomszédok kultúrák: Az urnamezős kultúra csekei (Čaka) és váli csoportjai, Lausitzi kultúra, Gáva kultúra

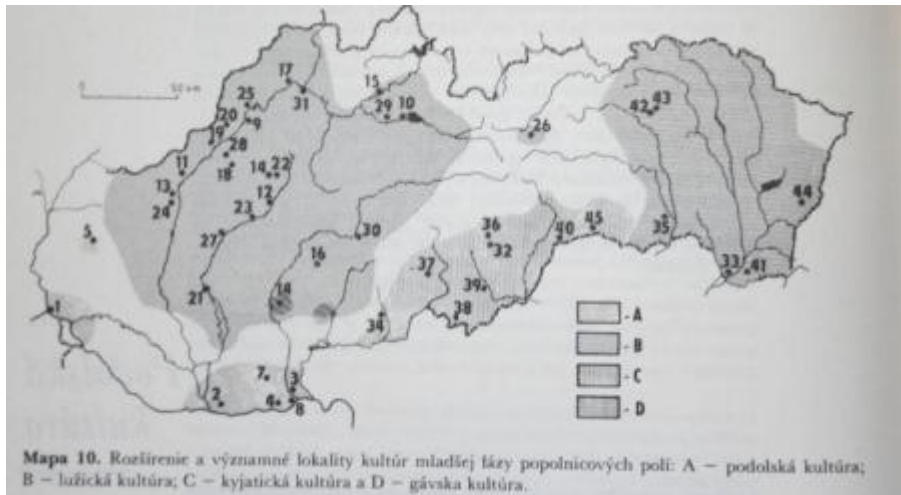
A Lausitzi kultúra később elfoglalta a Hernád felső folyását (Ózd-Kőaljai urnatemető)

Sajó és Hernád völgyében erősen lausitzi hatások

A hegyvidék lábánál az Alföldi területekről a preszkíta népelemek szorítják vissza hegyek közé és a folyóvölgyekbe

Északalföldi preszkíta temetőkből még vannak kyjatice urnák

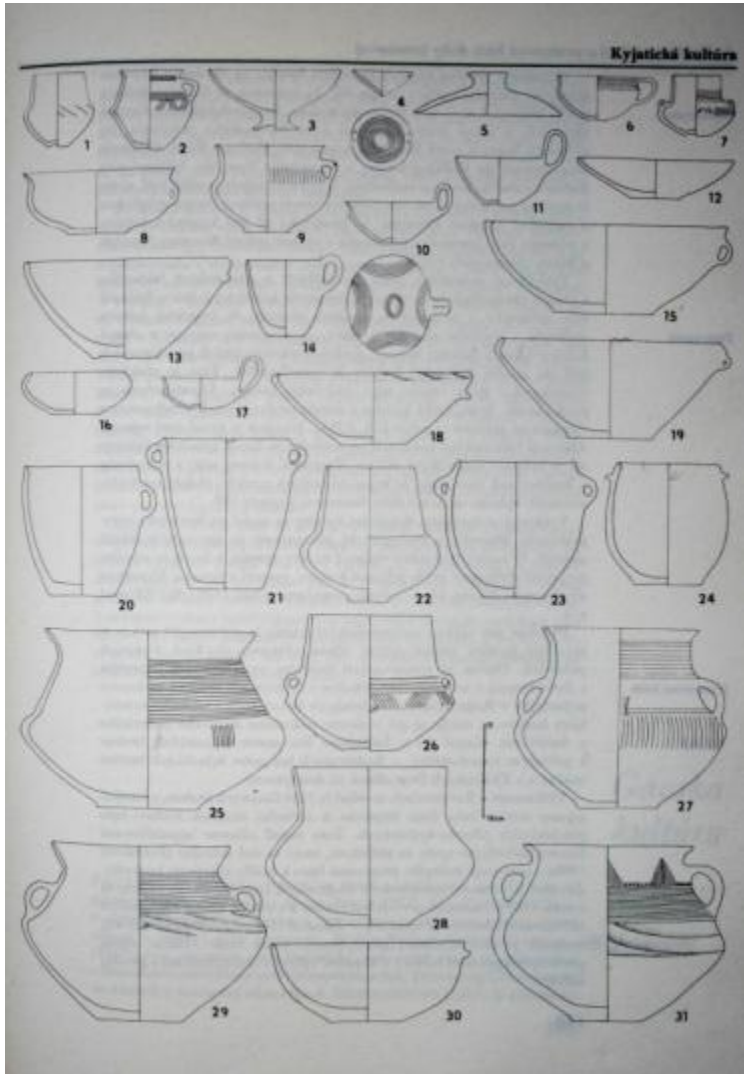
A preszkíta időszakban még a a kyjatice nép által lakot a Bükkszentlászló-Nagysánc

Kemenczei, T.: *Die Spätbronzezeit Nordostungarn*. Budapest 1984

Furmanek, V.: *Die Kyjatice-Kultur*. in: *Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas*. Praha 1987, 317-323

Kerámia

Pilinyi kultúrától örökölt formák

Bikónikus testű, erősen kihajló peremű urna a vállán
kannelurákkal, két kis vállat átívelő füllel, nagyobb
szalagfülekkel, fül nélkül

Ugyanez egyenes peremmel

Hasonló testfelépítésű, kis talpkarikán álló korsó egy szalagfüllel

Behúzott peremű tál, csücskös peremű tál

Urnához hasonló testfelépítésű, egyenes peremű kis fazekak

Kónikus csészék és bögrék füllel vagy fül nélkül

Lapos bütykökkel díszített csészék

Általános urnamezős, lausitzi és pilinyi fazékforma

ujjbenyomkodással tagolt bordákkal és bütyökdísszel

Idegen eredetű formák (urnamezős, lausitzi és Gáva formák):

Tölcséres peremű, kónikus nyakú nyomottgömbös hasú urnák. A
nyak vízszintesen tagolt, a has függőlegesen vagy ferdén
kannelurázott

Egyenes peremű, kónikus nyakú, nyomottgömbös hasú erősen
összeszűkülő aljú urnákú

Behúzott, síkozott peremű tálak

Kihajló peremű, ívelt nyakú, csonkakúpos testű tálak, gyakran a
perem belül síkozott

Félgömbformájú csészék ferde peremmel

Csészék a fül felett négyszögletesen túlnyúló peremmel

Kettős kónikus urnák

Kettős kónikus fazekak két füllel

Magasra húzott fülű, belül díszített csészék, tálak

Házikerámia: Sajószentpéter, Baradla barlang

Telepek

Sajószentpéter – jórészt gödrökkel és „gödörházzal” jelzett nyíltszíni telep

Magaslati, erődített telepek

Barlangi telepek: Aggtelek-Baradla, Miskolc-Szeleta, Büdöspeszt

Az urnamezős és a Gáva kultúrák térhódítása elől húzódott vissza a Kyjatice a hegyek közé, lakott barlangokban és építette magaslati, erődített telepeit

Matuz E.: *A Kyjatice kultúra földvára Felsőtárkány Várhegyen*. *Agria* 27–28 (1992) 5–84

Matuz E.: *A Kyjatice kultúra földvára Bükkszentlászló Nagysáncon*. *HOMÉ* 32 (1994) 9–54

Matuz E.–Sz. Kállay Á.: *Későbronzkori–koravaskori településrészlet Mátraszentimre Ágasváron..* *Agria* 29–30 (1993–94) 1994 43–65

D. Matúz, E 2001: *Archäologische Denkmäler der östlichen und südlichen Beziehungen im Fundmaterial der Erdwälle der Kyjatice-Kultur in Nordungarn*. In: C. Kacsó (Hrsg.), *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit*. Bibliotheca Marmatia I. 299-313.

D. Matúz E.-Nováki Gy.: *Spätbronzezeitliche, früheisenzeitliche Erdwälle in Nordungarn*. *IPH* X, 2002.

Nováki Gy.–Sándorfi Gy.–Miklós Zs.: *A Börzsöny hegység őskori és középkori várai*. Budapest 1979.

Temetkezések

Szajla csaknem 100 sír

Kőpakolásos hamvasztásos temetkezések

Tállal fedett urna és mellette kis edény, csésze, kevés bronzmelléklet

Barlangokban csontvázas sírok – kultikus események emlékei, emberáldozat vagy a társadalom kiemelkedő személyiségei

Majda-Hraško barlang. Emberi koponyából készített maszk

Fémművesség

1, horizont: Balassagyramat, Csitár, Edelény, Finke, Füzesabony, Gyöngyössolymos, Mezőnyárád, Miskolc, Püspökhatvan **nagyjából a kurdi horizont**

Kemenczei szerint ez a **Kisapáti-Lengyeltóti típusú** depoleletek kora

Liptau típusú kardok, Sprockhoff 2/a típusú kardok, Hemighofen típusú kard

Tokosbalták, vízszintes bordadísszel és háromszögmintával, ívelő peremmel

Középállású vésők

Gombos sarlók, bordás nyélnyújtványú sarlók, terramara típusú sarlók

Fűzfalevél pengéjű lándzshegyek, kerek és négyszögletes átmetszetű karkötők és karikák

Nyélnyújtványos kések karika véggel

Kartekercsek

Bikónikus fejű tűk,

Dupla spirálkorongos csüngők, üreges, rovátkolt díszű karperecek

Blattfügefiebel, Spiralscheibenfigel

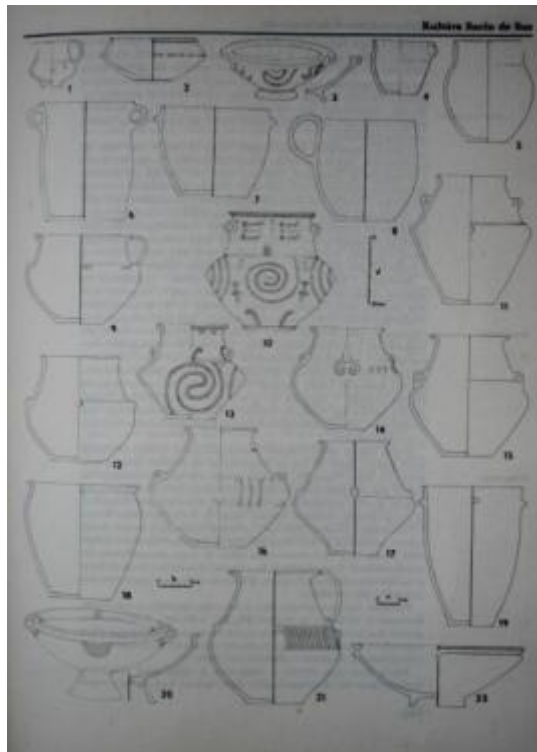
2. horizont Borsodbóta, Ecseg, Borsodgeszt, Nógrádmarcfal, Recsk, Krasznokvajda, Nyékládháza, Zsujta, Keresztétke, Szendrőlád, Szécsény, Szikszó, Szihalom, Zabar, Zsujta

3. periódus: **Hajduböszörményi típusú leletek** Mezőkövesd I-II, Bükkaranyos

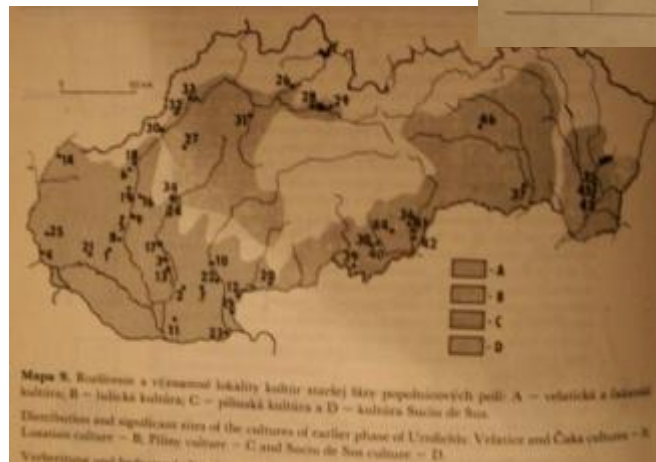
4. periódus: Kács, Bükkaranyos II, Bükkszentlászló I-II, Aggtelek, Szanda

Érsakvadkert, Benczúrfalva-majorhegy — mezőcsáti kultúra= preszkíta benyomulás elől

Felsőszőcs-kultúra, Suciú de Sus

Stufe	Eriú-E.	Sómeş-E.	Maramureş-N.	Lápuş-N.	Sálah-N.
Hu A	Gáva	Gáva	Lápuş 117	Lápuş 11	Lápuş 11
Hu D	Berkesz?	Berkesz?	Lápuş 17	Lápuş 1	Lápuş 1
Hu C	Geháhid	Suciú de Sus II	Suciú de Sus II	Suciú de Sus II	Suciú de Sus II
Hu B ₁	Otomani III	Suciú de Sus I	Suciú de Sus I	Wietenberg III	Wietenberg III
Hu A ₂	Otomani II	Otomani II	?	Wietenberg II?	Wietenberg II

Bóna, I.: Szabolcs–Szatmár megye régészeti emlékei I. Óskor. In: Entz G. (Hrsg.) Szabolcs–Szatmár megye műemlékei I., Budapest, 1986, 15–55

Bóna, I.: A honfoglalás előtti kultúrák és népek. In: L. Cserenyák (Hrsg.), Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. Nyíregyháza, 1993, 63-137.

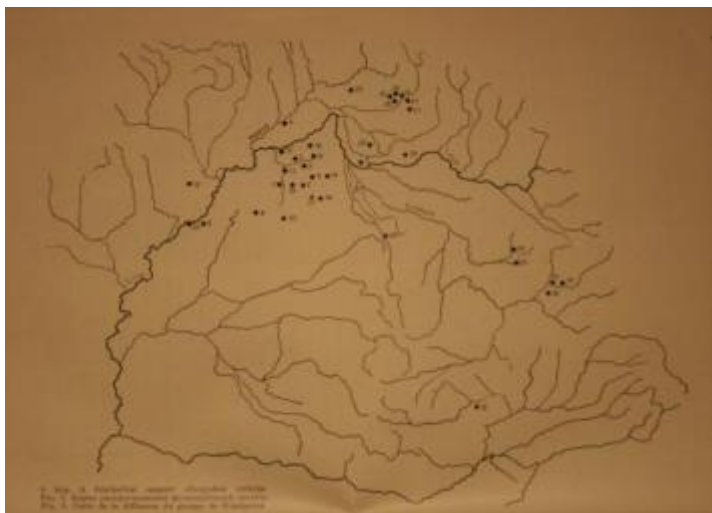
Bader, T.: De Suciú de Sus-Kultur in Nordwestrumänien. PZ 54 (1979) 3-31

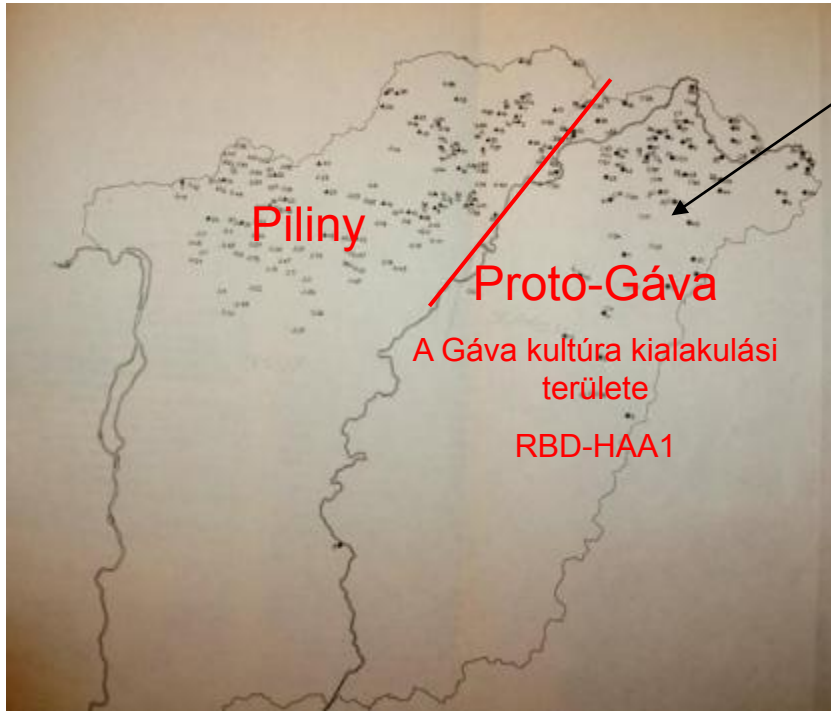
Kalicz, N.: A későbronzkori felsőszőcsi csoport leletei és kronológiai helyzete. - Funde und chronologische Situation der Felsőszőcs-Gruppe der Spätbronzezeit. Arch. Ért. 87, (1960) 4-15.

Kovács T.: Eastern Connections of North-Eastern Hungary in the Late Bronze Age. FA 18 (1966-67) 27-58

Kemenczei, T.: Das spätbronzezeitliche Urnengräberfeld von Alsóberecki. Folia Arch. 32, (1981) 69-94.

C. Kacsó: Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der chronologie der Suciú de Sus-Kultur. Dacia 31 (1987) 51–75

Berkesz-Demecser-kultúra

Kemenczei, T.: *Die Spätbronzezeit Nordostungarn*. Arch.Hung 51, (1984) Budapest.

Kovács T: *Eastern Connections of North-Eastern Hungary in the Late Bronze Age*. FA 18 (1966-67) 27-58.

Helyette

ÉK-KM BD-HA1 korú fejlődése

Pre-Gáva, **Proto-Gáva**

Csorva-csoport, Pre-Gáva, Proto-Gáva

BD–HA–HB, vége egészen a HC periódusig tart

Trogmayer, O. 1963: Beiträge zur Spätbronzezeit des südlichen Teils des ungarischen Tiefbene. Acta Arch. Acad. Scien. Hungarica 15, 85–122.

Trogmayer, O. 1992: Csorva–Belegis–Gáva. Balcanica 23, 351–357.

Kialakulás: BD dunántúli késő halomsíros + helyi elemek

Trogmayer, O. 1985: *A szegedi nagytáj bronz– és koravaskorának néhány kérdéséhez. — Über Einige Probleme der Bronze– und Früheisenzeit des Szegeder Großraumes.* Acta Ant et Arch Suppl., 3–11. HA1 váli típusú urnamezős jellegzetességekkel egészül ki

Gáva kultúrával rokon déli helyi csoport

Csorvai temető két periódusú felosztása

Nebelsick, L. D.: Der Übergang von der Urnenfelder- zur Hallstattzeit am nördlichen Ostalpenrand und im nördlichen Transdanubien. In.: P. Schauer. (Hrsg.), Archäologische Untersuchungen zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit zwischen Nordsee und Kaukasus. Regensburger Beiträge zur Prähistorischen Archäologie 1, (1994) 307-363.

Csorva1 BC2-BD-HA1, a temető nyugati része

Csorva 2 HA1 északkeleti rész , ez a Dunántúlon az Urnamezős kultúra idősabb fázisa

A Trogmayer Ottó által körvonalazott Csorva csoport lelőhelyei közül ma már biztosan a Gáva kultúrához tartozik:

Solt-Palé-Szakálhát, Gorzsa, Földdeák, Kiszombor, Deszk-E, Apátfalva-Marospart, Szőreg-C, D, E és Pusztamérges

A Duna-Tisza közének nyugati területein levő lelőhelyek az Urnamezős kultúra korai fázisához tartoznak

Csorva-csoport, Pre-Gáva, Proto-Gáva

Pre-Gáva (korábban Proto-Gáva) vagyis a Gávát megelőző időszak /Proto-Gávának csak ott hívjuk ahol ténylegesen kialakul belőle a Gáva kultúra: Tisza felső folyásvidéke, Nyírség. Korábban Berkesz-Demecser-kultúra, ma Késő-Felsőszöcs, Piliny/

BD-HA1

A Kárpát-medence keleti felében jelentkező egységesülési folyamat kezdete, mely a Gáva kultúra kialakulásához vezet a HA1 időszakban

Csorva (2. fázis), Kömpöc-B, Szentés-nagyhegy, Deszk-F, Csóka-Koppánypart, Hódmezővásárhely-IV. sz. téglagyár, Klárafalva-lakatos föld

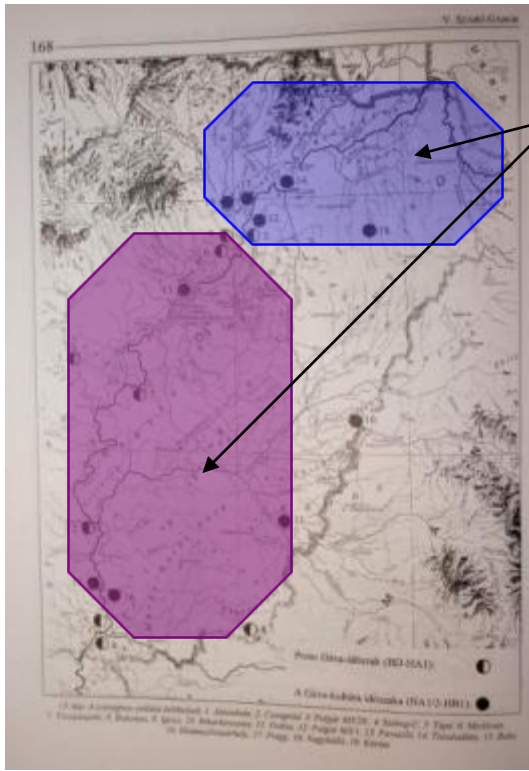
Eredet: Tápé és Rákószifalva

Ez a Dunántúlon a UK II (idősebb) UK III (átmeneti) fázis

V. Szabó, G. 1996: A Csorva-csoport és a Gáva-kultúra kutatásának problémái néhány Csongrád megyei leletegyüttes alapján. — Forschungsprobleme der Csorva-Gruppe und der Gáva-Kultur aufgrund einiger Fundverände aus dem Komitat Csongrád. Móra Ferenc Múz. Évk. Studia Archaeologica 2, 9-109.

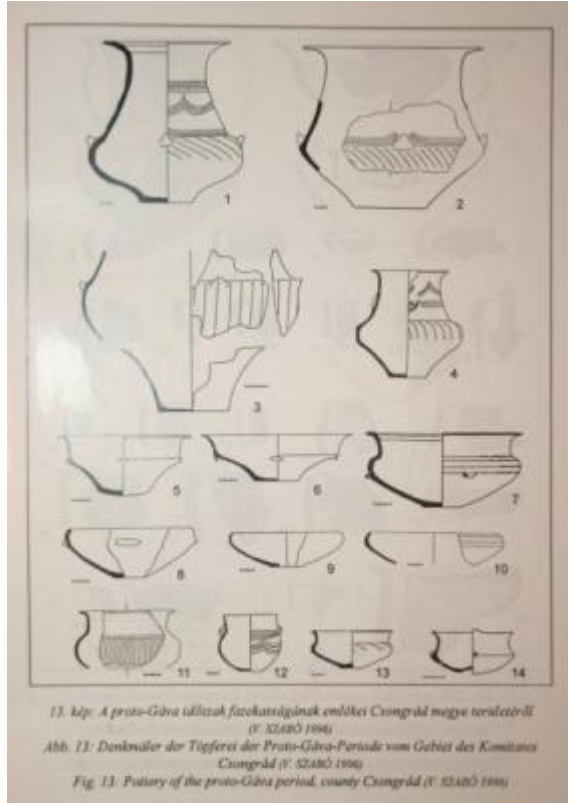
V. Szabó, G. 1999: A bronzkor Csongrád-megyében. (Történeti vázlat a készülő régészeti állandó kiállítás kapcsán. — Die Bronzezeit im Komitat Csongrád. Eine historische Skizze anlässlich der künftigen ständigen Ausstellung. Múzeumi Füzetek — Csongrád 2, 51-118.

Oszlár-Nyárfaszög: Koós Judit — már a BC-ben induló telep melynek van BD-HA korú fejlődési fázisa

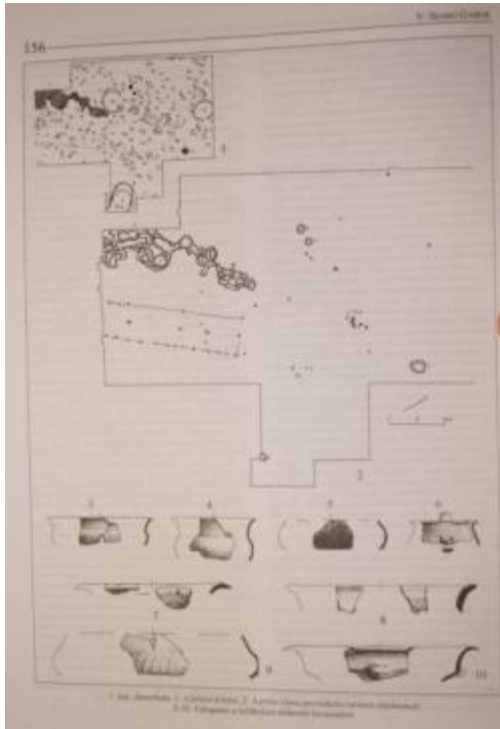
Pre-Gáva, Proto-Gáva időszak
BD-HA1
Piliny II

Jellegzetességek:
Urna- és tálperemeken előforduló síkozás
Ferdén árkolt kiugró has
Kónikus nyak egyenes és girlandszerű ívelt árkolással való díszítése

13. kőp. A proto-Gáva időszaki fazekasságának emlékei Csongrád megye területéről (V. SZABÓ 1996)
Abb. 13: Denkmäler der Töpferei der Proto-Gáva-Periode vom Gebiet des Komitates Csongrád (V. SZABÓ 1996)
Fig. 13: Pottery of the proto-Gáva period, county Csongrád (V. SZABÓ 1996)

- Szentes-Belsőecser, -Nagyhegy
- Nagyrév
- Jánosszállás, Jánoshida
- Igrici
- Tiszpüspöki
- Battonya
- Polgár
- M3/29
- Mezőcsát

Jánoshida
26x6,5 m
cölöpszerkezetes épület

Pre-Gáva, Proto-Gáva időszak BD-HA1

14. kép: Edénytöredékek a proto-Gáva időszak Csongrád-Sertéstelepen feltárt településéről
 Abb. 14: Gefäßbruchstücke der Proto-Gáva-Periode von der Siedlung von Csongrád-Sertéstelep
 Fig. 14: Pottery fragments from the settlement of the proto-Gáva period, Csongrád-Sertéstelep

2. kép: Csongrád-Sertéstelep, 1: Az utolsó hely; 2: „A” felület; 3: „B” felület
 4-13: Valószínű a felületesen előkészített kerámiából

Csongrád-Sertéstelep

Pre-Gáva, Proto-Gáva időszak BD-HA1

RB2-BC	Piliny	Felsőszőcs	Halomsíros
RBD	Piliny II	Berkesz	Csorva
HA1	Kyjatice I	Gáva I	Csorva
HA2-HB1	Kyjatice II	Gáva II	Gáva II

Korábbi
kultúrabosztás

BD	Piliny II	késő Felsőszőcs	
HA1	Piliny-Kyjatice átmenet	Proto Gáva	Pre Gáva
HA2	Kijatice II	Gáva	Gáva

Mai felfogás

Gáva-kultúra

HA1/A2-B1

Terület:

Tiszavidék a Kárpátok és Körös-folyók között

Ny: Hernád, K: Bihar hegység

Maros és Aranka közti mocsárvilág a Gáva déli határa

Legdélebbi kalsszikus Gáva lelőhelyek: Kiszombor, Gyálarét

Kemenczei szerint a Gáva kultúrának csak a 2. fázisa (fiatal gáva) van jelen a déli területeken, mert ott a Gáva I-gyel egyidőben a Csorva csoport él

V. Szabó Gábor szerint, a Gáva kultúra a déli területeken is az északiakkal egyidőben a Ha periódusban, a helyi kultúrákból kinőve robbanásszerű gyorsasággal alakul ki.

Kemenczei 1984:

Gáva 1 – későbronzkor 2. periódusa – BD-HA1 : Nagykálló

Kemenczei, T. 1982: *Die Siedlungsfunde der Gáva-Kultur aus Nagykálló*. Folia Arch. 33, 73–95

Piricse, Vajdácaska – korai gáva edényben előkerült bronzleletek

A Gáva kultúra kialakulásakor az Ópályi típusú fémek még használatban voltak, gyártották még őket, de már új típusú tárgyakat is előállítottak: Riegsee típusú kardok

Gáva 2 – későbronzkor 3 – HA2-B1:

Elfoglalja a csorva csoport területét és a Marosig kiterjeszti a hatalmát

Prügy, Poroszló, Köröm telepek, Taktabáj-temető, Gyoma-edénydepo

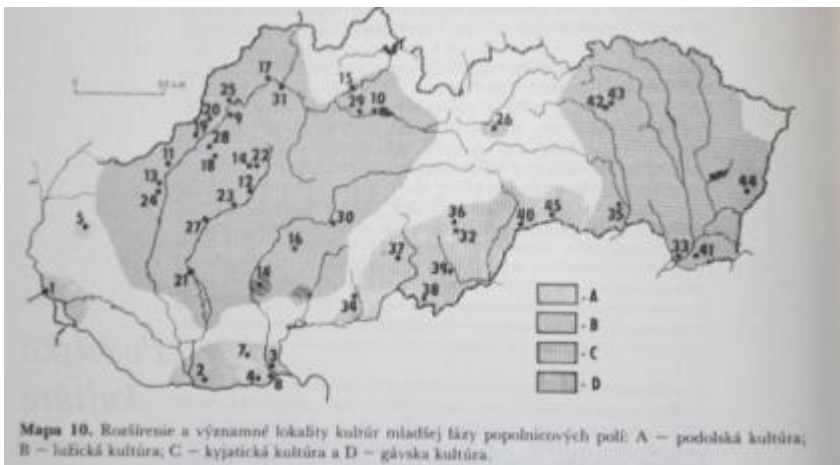
Kemenczei, T.–Genito, B. 1990: *The late bronze age vessels from Gyoma 133 s.e. Hungary*. Commun. Arch. Hungariae 1990, 113–125

Patay, P.: *Vorbericht über die Ausgrabungen zu Poroszló–Aponhát*. FolArch 27 (1976) 193–207

Gáva-kultúra Tisza-Maros szögben kibontakozó helyi variánsa: Szőreg C

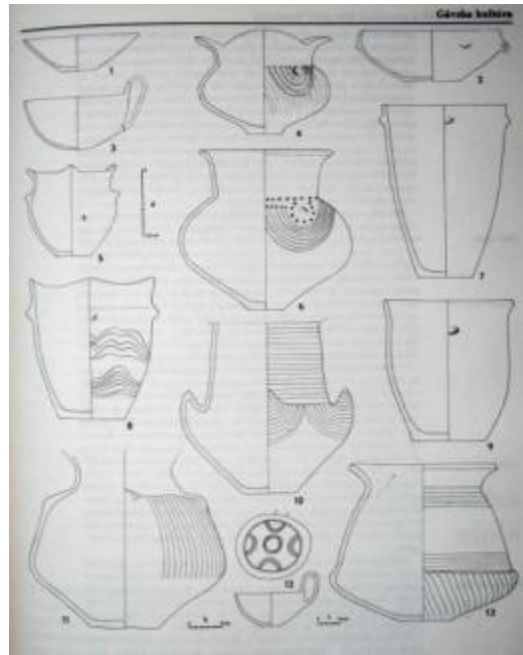
Fémművesség: Ópályi-Aranyos-Kurd-Gyermely-Hajdúböszörmény

HB2: Mezőcsát-kultúra, preszkíták

Mapa 10. Rozšíření a významné lokality kultur mladší fáze populaciových polí: A – podolská kultúra; B – lužická kultúra; C – kyjatická kultúra a D – gávská kultúra.

Edényművesség

11. Abb. 4. Die Götterkulturbewertung nach der Vergleichung von Götterkulturbewertung
1920/21. 1920.

Abb. 11. Die Götter der Götterkulturbewertung nach der Vergleichung von Götterkulturbewertung
Fig. 11. Pottery of the Götter culture, variety of Götterkulturbewertung

14. Abb. 4. Die Götterkulturbewertung nach der Vergleichung von Götterkulturbewertung
1920/21. 1920.

Abb. 14. Die Götter der Götterkulturbewertung nach der Vergleichung von Götterkulturbewertung
Fig. 14. Pottery of the Götter culture, variety of Götterkulturbewertung

17. Abb. 4. Die Götterkulturbewertung nach der Vergleichung von Götterkulturbewertung
1920/21. 1920.

Abb. 17. Die Götter der Götterkulturbewertung nach der Vergleichung von Götterkulturbewertung
Fig. 17. Pottery of the Götter culture, variety of Götterkulturbewertung

Egyik oldalán fekete, másikon sárga színű kerámia, a látható felület a fekete

Gyakran polírozott, agyagmázzal elkent felület

Kannelura vagy széles árkolás, ívelt nyakon és hason, ferde és függőleges hason és vállon, vízszintes has, nyak, tálak belső oldala

Bekarcolás, íves vonalköteg, hullámvonalköteg

Síkozás az edények kihajló vagy behúzott peremén

Turbántekercs a tálak peremén

Urnák: Cilindrikus nyakú, lekerekített vállú, csonkakúpos aljú

Csonkakúpos aljú cilindrikus testű, tölcseres peremű

Ívelt csonkakúpos nyakú, nyomott gömbhasú csonkakúpos aljú edények

Csonkakúpos vízszintesen árkolt nyakú, ívelt lekerekített függőlegesen árkolt vállú forma, belülről kinyomott árkolt bütykökkel

Kihajló vagy hullámos peremű, cilindrikus nyakú, ívelt hasú, csonkakúpos aljú edények.

Behúzott és egyenes peremű, csonkakúpos testű tálak (síkozott és turbántekercses peremmel)

Belső oldalukon horizontálisan kannelurázott peremű tálak)

Éles válltörésű, szélesen kihajló peremű, mély tál

Perem fölé húzott csonkakúpos testű edény

Éles válltörésű, kihajló peremű csésze

Félgömb testű, perem fölé húzott fülű csésze

Egyenes oldalfalú, egyenes vagy enyhén kihajló peremű, csonkakúpos aljú fazekak.

Ívelt csonkakúpos testű fazekak

Széles lapos fogóbütykökkel és rátett fogódísszel

Ívelt nyakú, szélesen kihajló peremű forma

Hullámos peremű fazék

Telepek

Doboz: 3 tapasztott sövényfalú ház döngölt agygpadlójának maradéka, 3,5-4x5 m

Poroszló-Aponhát: több ház tapasztott padlóval

Patay, P.: *Vorbericht über die Ausgrabungen zu Poroszló-Aponhát*. *FoIArch* 27 (1976) 193–207

Szórt szerkezetű települések: gödrös szerkezet

A gödrök kirajzolják az épületek helyeit: Polgár M3/29. lh

Zárt szerkezetű vagy intenzív települések:

Poroszló-Aponhát: egymástól 3-5 m távolságban azonos tájolással ásott házak

Baks-Temetőpart

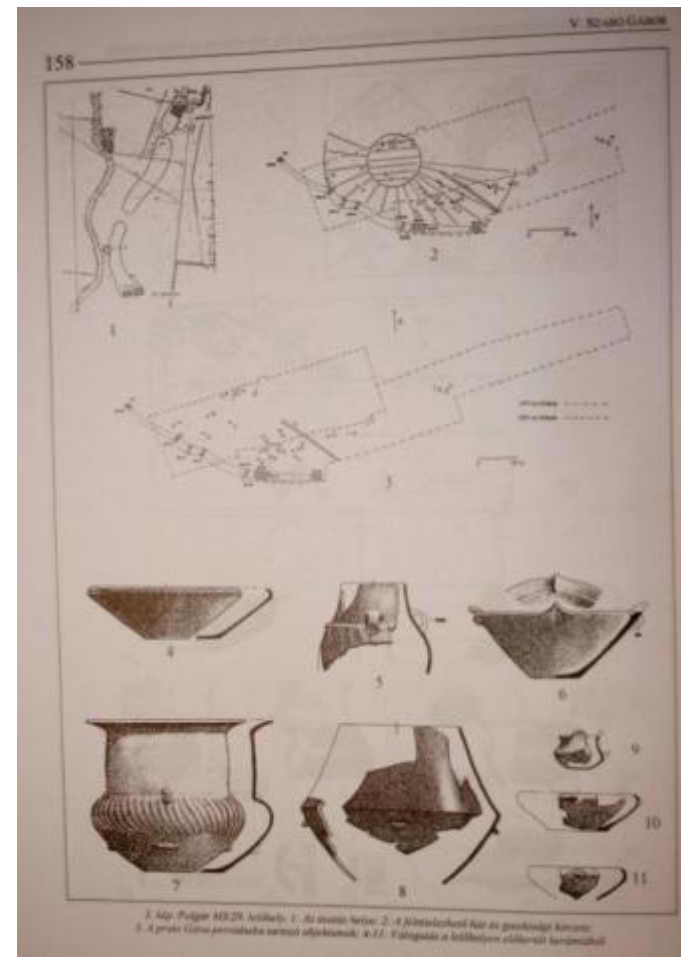
Nagykálló, Prügy: 0,8-1 m vastagságú, tellszerű települési rétegzettség

Erődített telepek: nem jellemző (Pusztaföldvár-nagytatársánc, Sântasa, Cornești)

Településhierarchia

3-as rétegzettség

Szabó G.: Ház, település és településszerkezet a késő bronzkori (BD, HA, HB periódus) Tisza-vidéken. — Houses, settlement and Settlement structures in the Tisza region of the Late Bronze Age. *ΜΩΜΟΣ II* (2004) 135–170.

Temetkezés

Csak kevés információ

Taktabáj: 17 urnasír

Urnamezős kultúra

BC/BD – HC

BC vége urnamezős fejlődés kezdete, nincs törés és éles határ a BC–BD periódusok között

Halomsíros-urnamezős átfejlődés

Hamvasztás általánossá válása, kerámia és fémművesség új elemei jelennek meg

Urnamezős fejlődés 5 fázisa

1-2: régibb urnamezős fejlődés, 3: átmeneti fázis, 4-5 fiatal urnamezős kultúra

Bándi, G.: *Spätbronzezeitliche befestigte Höhensiedlungen in Westungarn*. In: B. Chropovský – J. Herrmann (Hrsg.), *Beiträge zum bronzezeitliche Burgenbau in Mitteleuropa*. Berlin-Nitra, 1982, 81-89.

Kőszegi, F.: *Beiträge zur Geschichte der ungarischen Urnenfelderzeit (HA-B)*. Acta Arch. Acad. Scien. Hungarica 12, (1960) 137-186.

Kőszegi, F.: *A Dunántúl története a későbronzkorban. – The history of Transdanubia during the late bronze age*. BTM Műhely 1, 1988, Budapest.

Maráz B.: *Késő bronzkor*. In: G. Bándi (Hrsg.) *Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig*. Pécs, (1979) 106-132.

Patek, E.: *Die Urnenfelderkultur in Transdanubien*. Budapest 1968.

I fázis

késő halomsíros – korai urnamezős korszak

BC–BD, Vor-Čaka, fiatal Piliny

Területi csoportok

Balaton vidéki csoport:

Csabrendeki és cserszegtomaji temetők és körük (1-2. t)

Urnatemetkezések, kőpakolással

Csabrendeki temető: középső bronzkori hagyományokkal induló, a teljes halomsíros fejlődést felölelő és a halomsíros és urnamezős átmenetet is jól reprezentáló temető

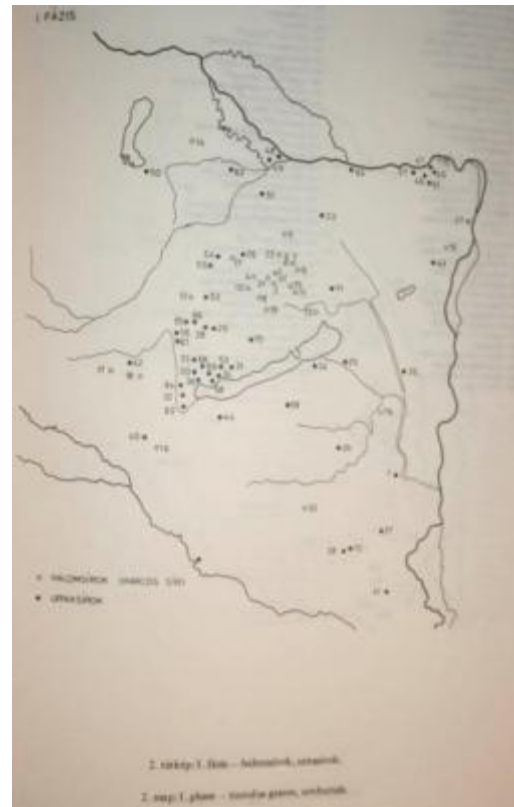
Bakony vidéki csoport: Farkasgyepű-Jánosháza csoport (3.t)

Halomsírok, egy-egy halom alatt több hamvasztásos temetkezés is

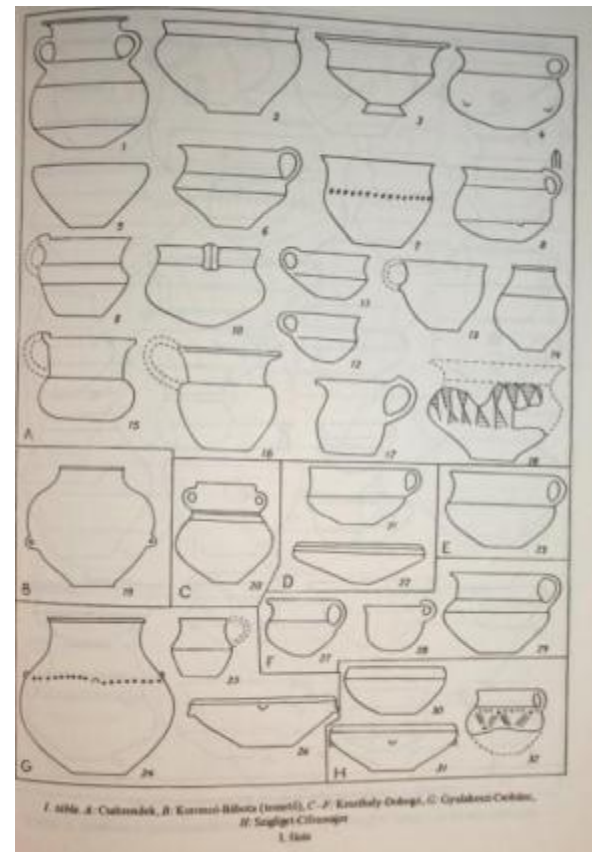
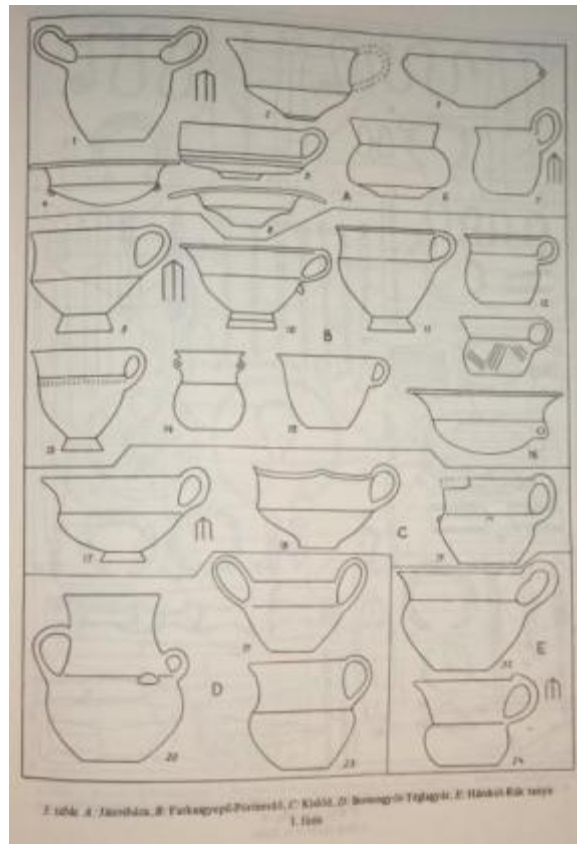
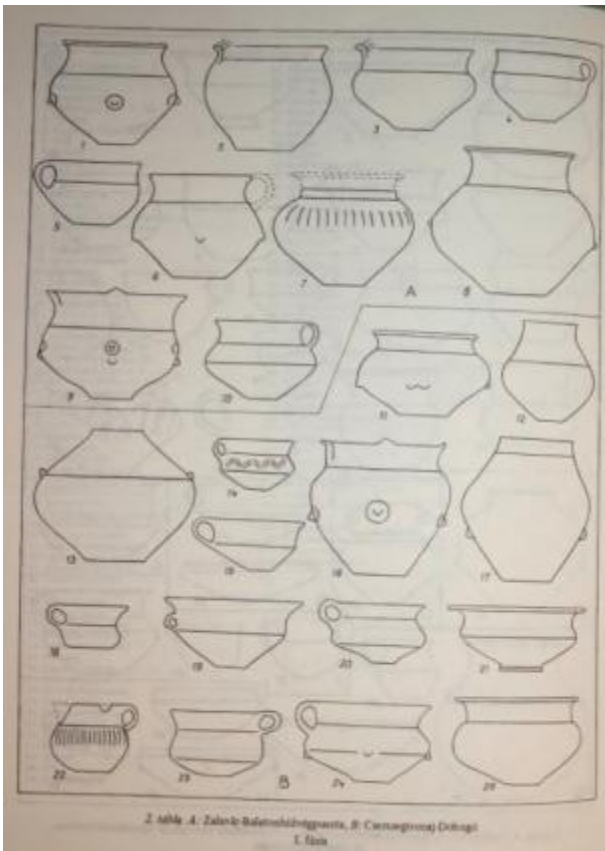
Dél-Dunántúli csoport: Somogy-Tolna-Baranya

Északkelet-Dunántúli csoport: Győrtől a Dunakönyökig és délen a Sió vonaláig – erős kapcs a bakony vidéki csoporttal

Dél-Alföldi leletcsoport: csorvai temető

I fázis késő halomsiros – korai urnamezős korszak

Balaton vidéki csoport

Balaton vidéki csoport

Bakony vidéki csoport

Bronzművesség:

Nincsenek depoelemek, sírokból jól ismerjük a fegyverzetet és az ékszereket, de nem ismerjük a mindennapi élet tárgyait

Ia és IIa típusú nyelnyújtványos kardok – a fejlett halomsíros korszak fegyverei, de ebben a fázisban még használatban vannak,

korai szárnyas balták,

Pesciera, Riegsee bronzok megjelenése

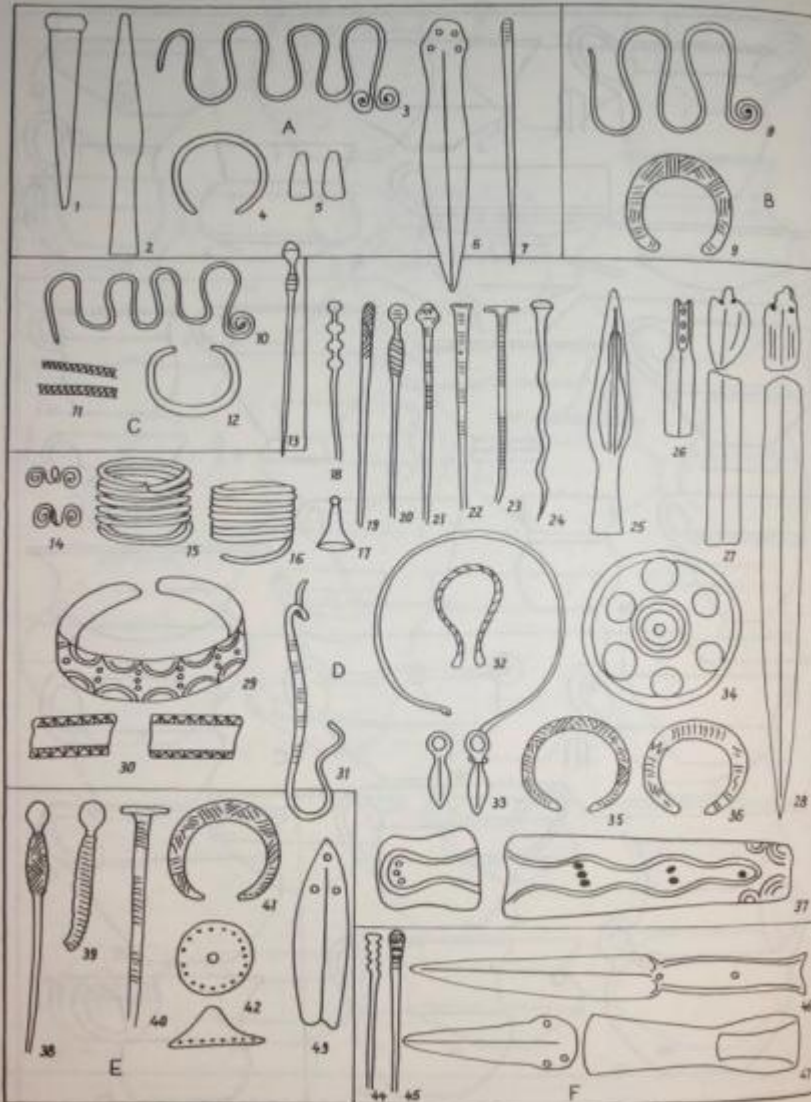
Peroni féle B és C török, Rixheim típusú török, nyelnyújtványos és nyállapos kések,

bordázott tömör karperecek,

zeg-zug rovátkolással, karcolással díszített, tömör, kerek átmetszetű, nyitott, keskenyedő végű karperecek,

széles, középbordás lemezből tekercselt kartekercsek,

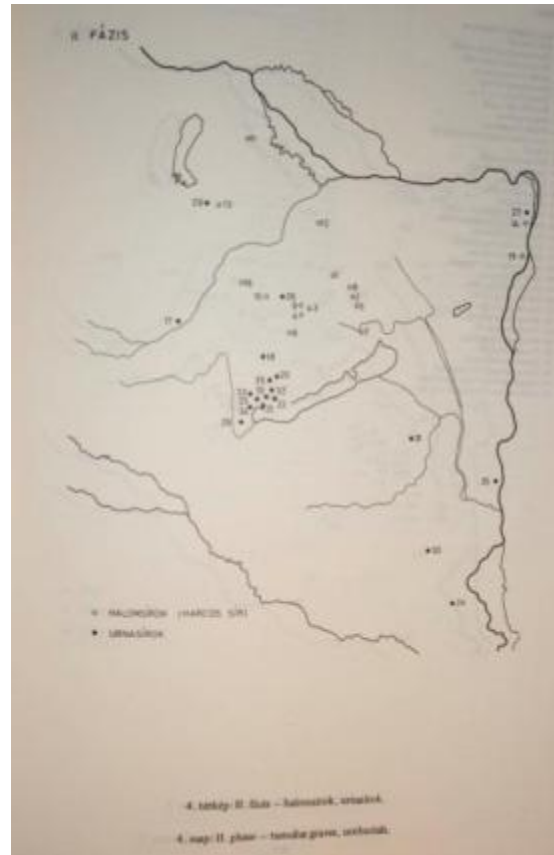
Gerezdelt gömb vagy mákfejű tűk, kettős csonkakúpos fejű tűk duzzadt nyakkal és szárral, buzogány fejű tű, pásztorbot fejű tű, lándzsa alakú csüngő

4. tábla. A: Farkasgyepő-Pörösöd, B: Jánosháza, C: Bakonybél-Erdőlaha, D: Csabrendek, E: Szőlősi-Ciframajor,
F: Kéthely-Téglagyár
I. fázis (D/31 – II. fázis)

II. fázis – ferdén árktolt edények kultúrája

BD vége HA1 eleje, ie 12. sz

Pilinyi telepek
pusztulása, Gáva és
Kyjatice kultúrák
kialakulása

Kemenczei későbronzkor
2 a-b

Cseke (Čaka)-kultúra:
délnyugat Szlovákia,
Észak-Ausztria,
Burgenland + Győr-
Sopron megyei és a
Bakony-vidéki csoport
fejlődése is ehhez a
területhez csatlakozik

Halmok alá temetkező
harcos társadalom

Névadó lelőhely 2. sírja

II. fázis – ferdén árkokolt edények kultúrája

← **Északnyugat-dunántúli csoport:** Győr-Sopron megyei és a Bakony-vidéki csoport
temetkezési rítus töretlen kontinuitása, anyagi kultúra változása, magaslati erődített telepek létrejöttének kora (5.t.1-17, 26-28) már csak itt van halmos temetkezés

Balaton-vidéki (Keszthely-Apátdomb) csoport: Csabrendek-Cserszegtomaj csoport elterjedési területével azonos (6.t)

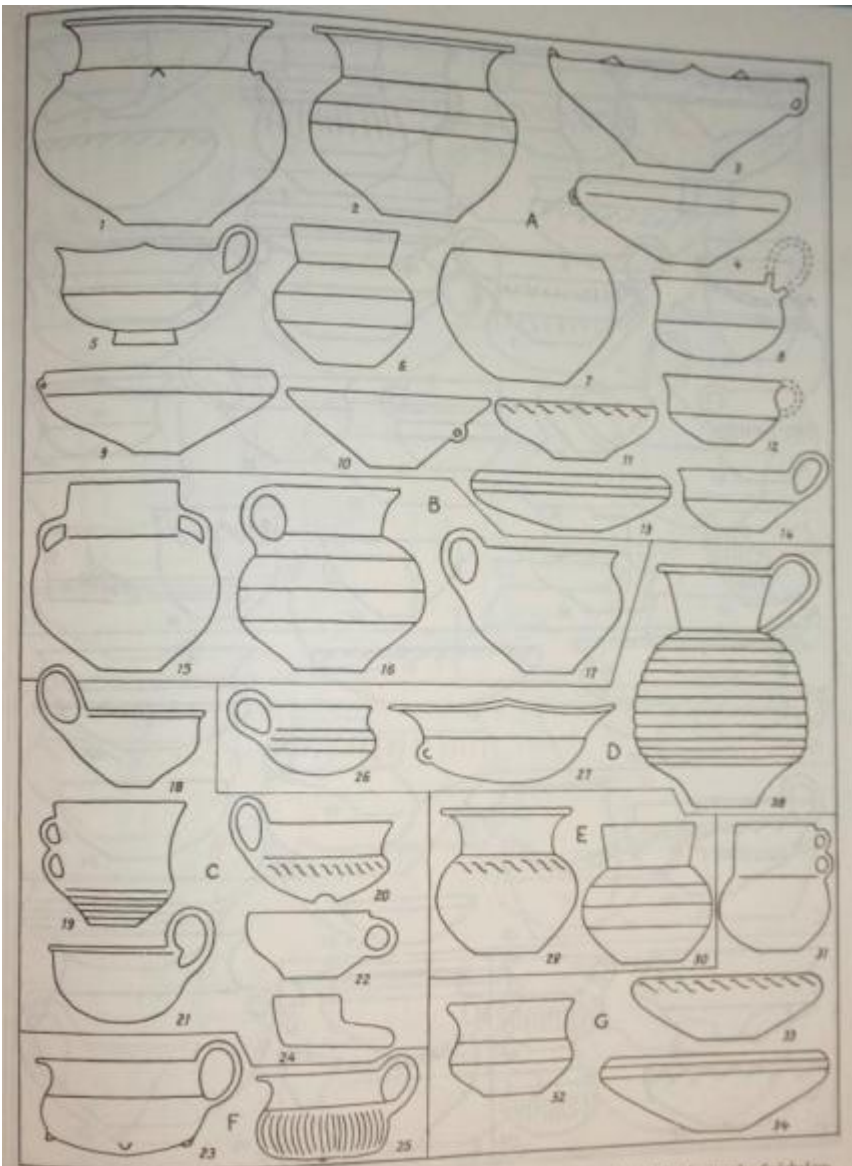
Lengyel-Pécsvárad-Aranyhegyi csoport: Tolna-Baranya-Somogy megyék területe
A legkarakterisztikusabb régibb urnamezős csoport

Erődített telepek kialakulása, melyek a 3. fázisban is lakottak (7.t)

Északkelet-dunántúli csoport: Fejér-komárom és Pest megyék területe

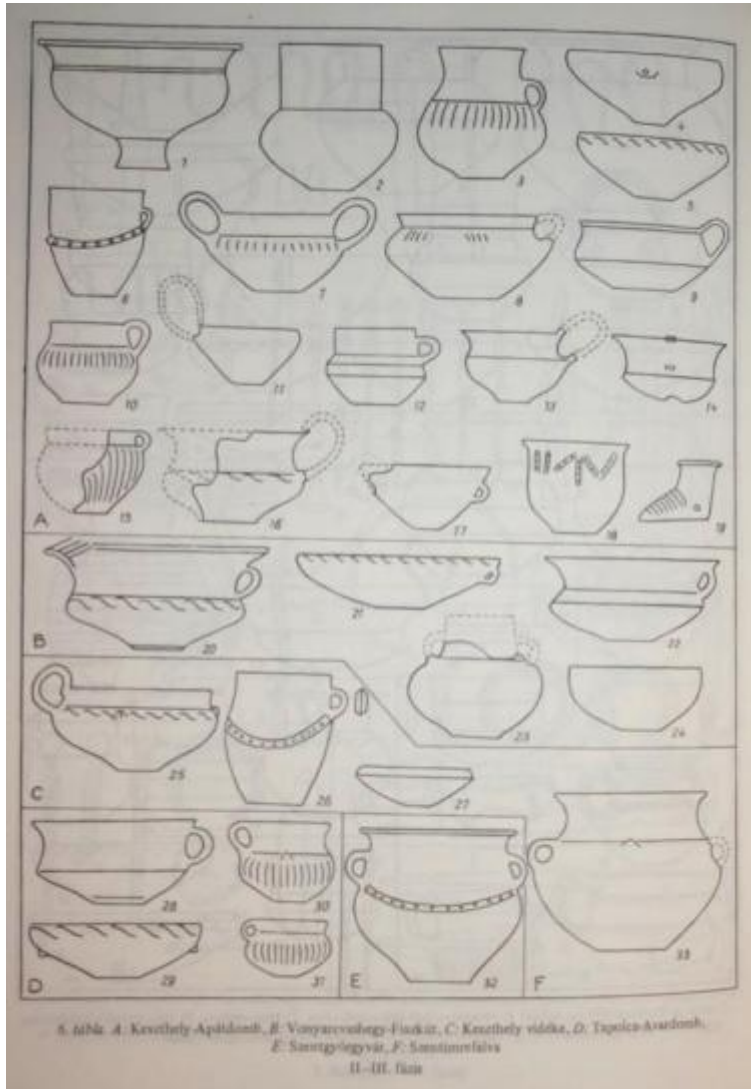
Szoros kapcsolat az északnyugat-dunántúli csoport csekei kultúrájával (5.t.18.25, 29.34)

Dél-Alföldi csoport: csorva fiatalabb fázisa

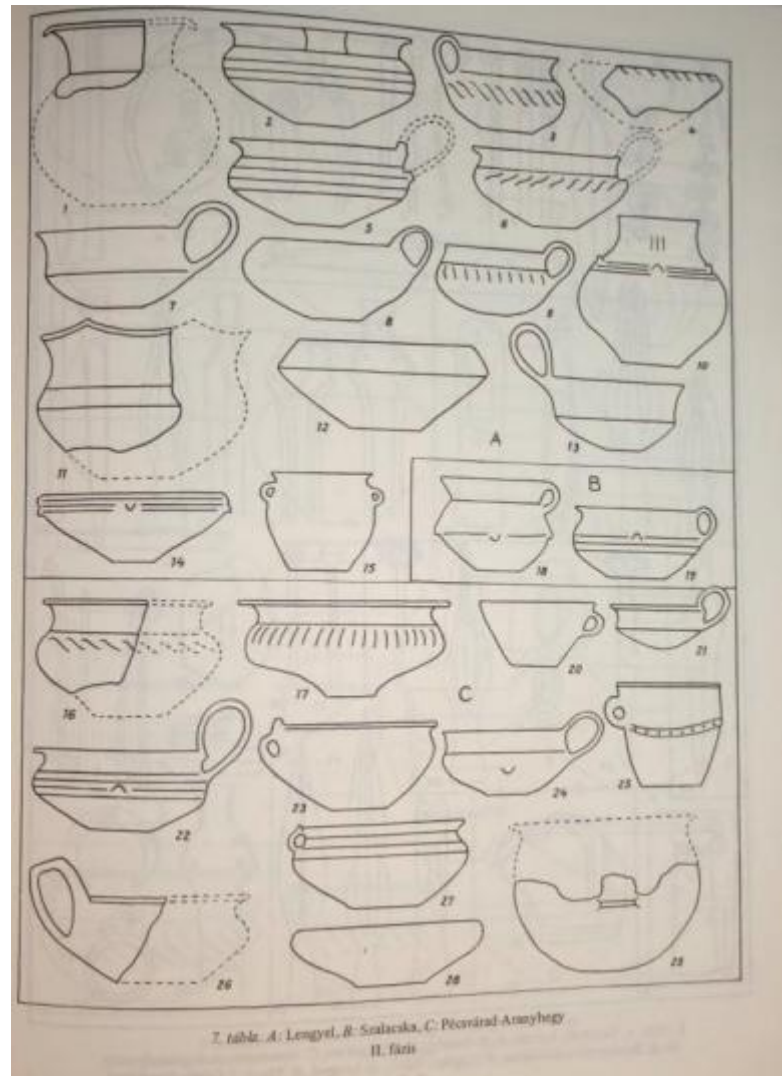

5. tábla. A: Koroncó-Bábota (telep), B: Mészárosok-Hajdehópuszta, C: Magyaralás, D: Bakonyréis-Százhalom,
E: Csót, F: Nyergesiifalu-Dunapart, G: Budapest (III)-Békásmegyér-Víznyék
II. fázis

II. fázis – ferdén árkolt edények kultúrája

Balaton-vidéki (Keszthely-Apátdomb) csoport

Lengyel-Pécsvárad-Aranyhegyi csoport

Bronzművesség

8. tábla. A: Kesztely-Apátdomb, B: Bakonyszűcs-Százhalom, C: Mosonszolnok-Hajduböfpuszta, D-E: Bakonyszűcs-Százhalom, F: Regöly-Földvár, G: Lengyel, H: Tényő, I: Csögle-Kispákom II. fázis

Védőfegyverek:
csekei páncéling,
Pesciera török D változata,
IIa típusú kardok,
ívelt élű lándzsacsúcs,
közép szárnyállású balta,
megjelennek az egyszerű tokos vésők,
kétélű borotvák,
egyetlen markolatbordás sarlók
A hullámos szárú tűket ekkor váltják fel a
fibulák: spiráltekercs végű és 8-as
hurkos változat, lemezes vagy pajzsos
hátú ún. kurdi típusú fibula első
példányai
Pásztorbot fejű tű, gömbfejű tű, korongos
fejű tű, duzzadt, átfúrt fejű tű,
buzogány fejű tű, lándzsa alakú
csüngő
Kurdi típusú bronzművesség
kibontakozása

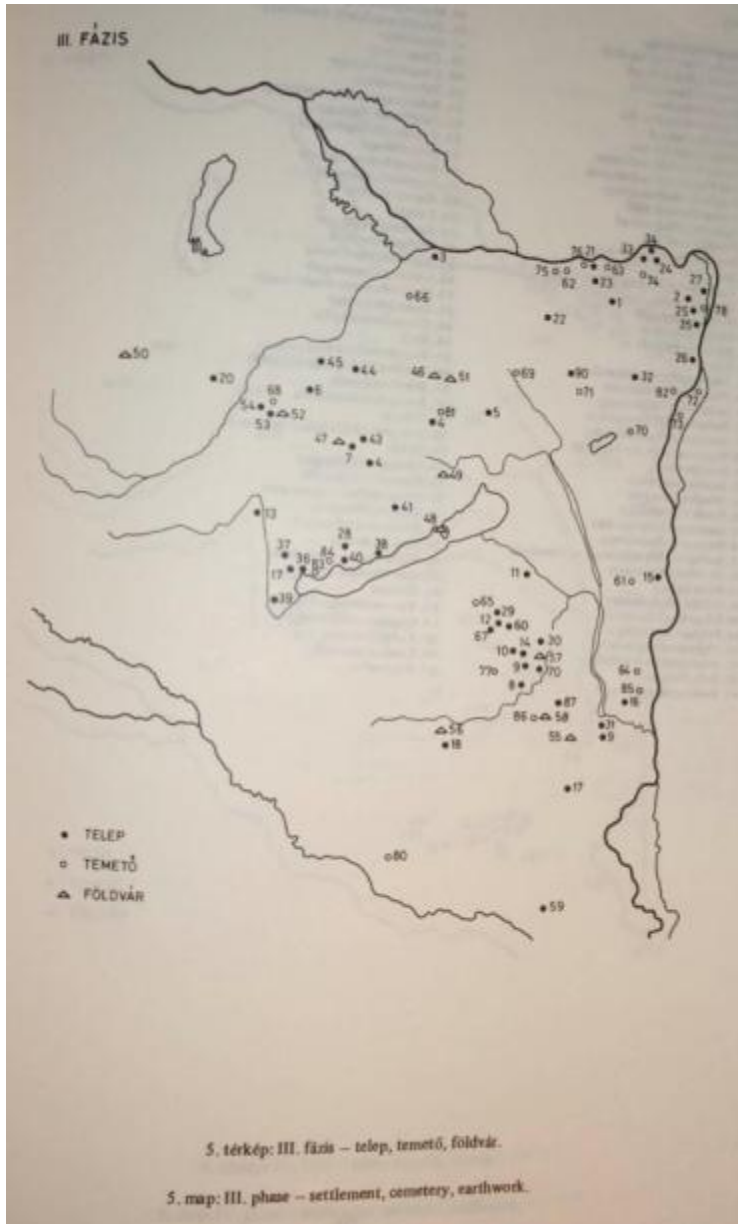

III. fázis (átmeneti)

HA1-A2 fordulója

Kemenczei féle későbronzkor 2/b második fele-3a, Mozsolics BVb periódus

11. sz első évtizedei

HA1 derekán kezdődik, végén kerülnek föld alá a kurdi típusú kincsek

rövid idejű periódus

Kyjatice és Gáva kultúra idősebb szakasza

Északnyugat-Dunántúli csoport (9.t)

Velem, Celldömölk-Sághegy – ekkor kezd kibontakozni a két település jelentős fémművessége

Keletalpi urnamezős körrel rokon IV. fázisú

Sághegy-velemszentvidi csoport

kialakulásának időszaka: bakony vidéki alapokon kelet alpi kapcsolatokkal, beáramlással

E csoport délen a balatonig keleten a Székesfehérvár-Mór vonalig terjed

Balaton vidéki csoport: II-III. fázis szoros egysége

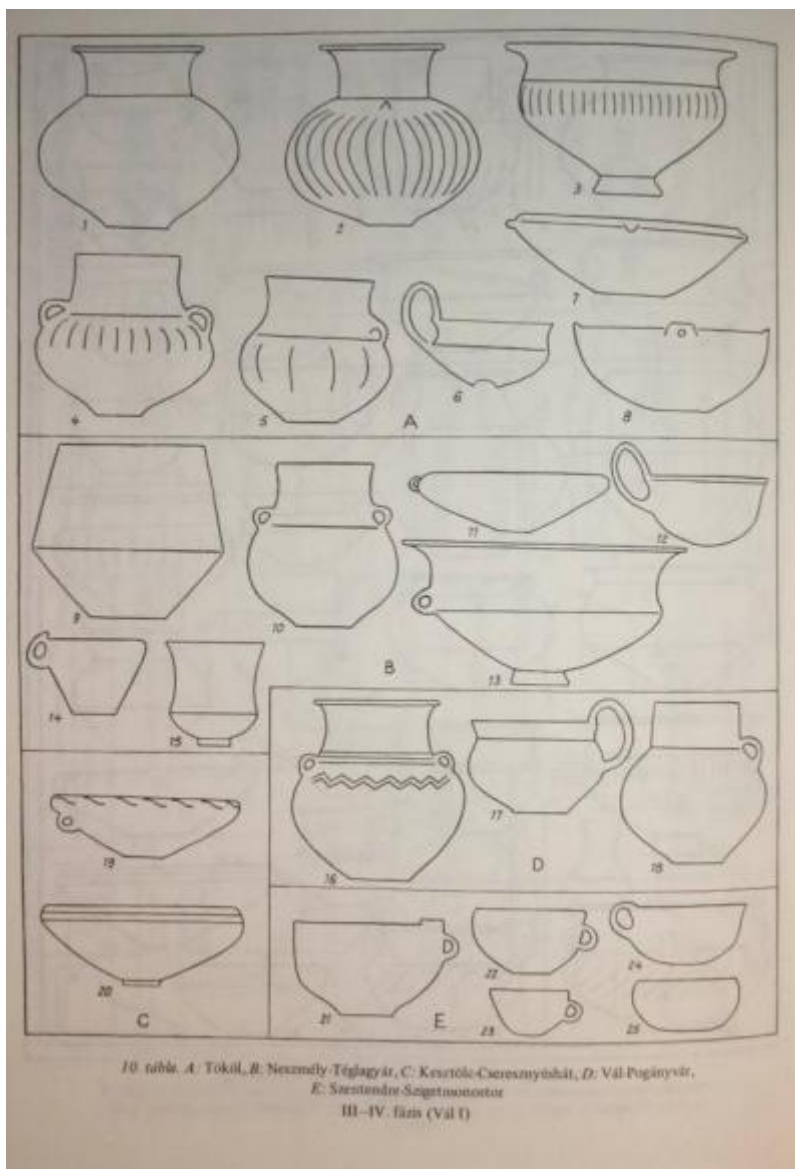
Dél-dunántúli csoport (Lengyel-Pécsvárad-Aranyahegy csoport): töretlen fejlődés

Északkelet-dunántúli csoport (Vál I)

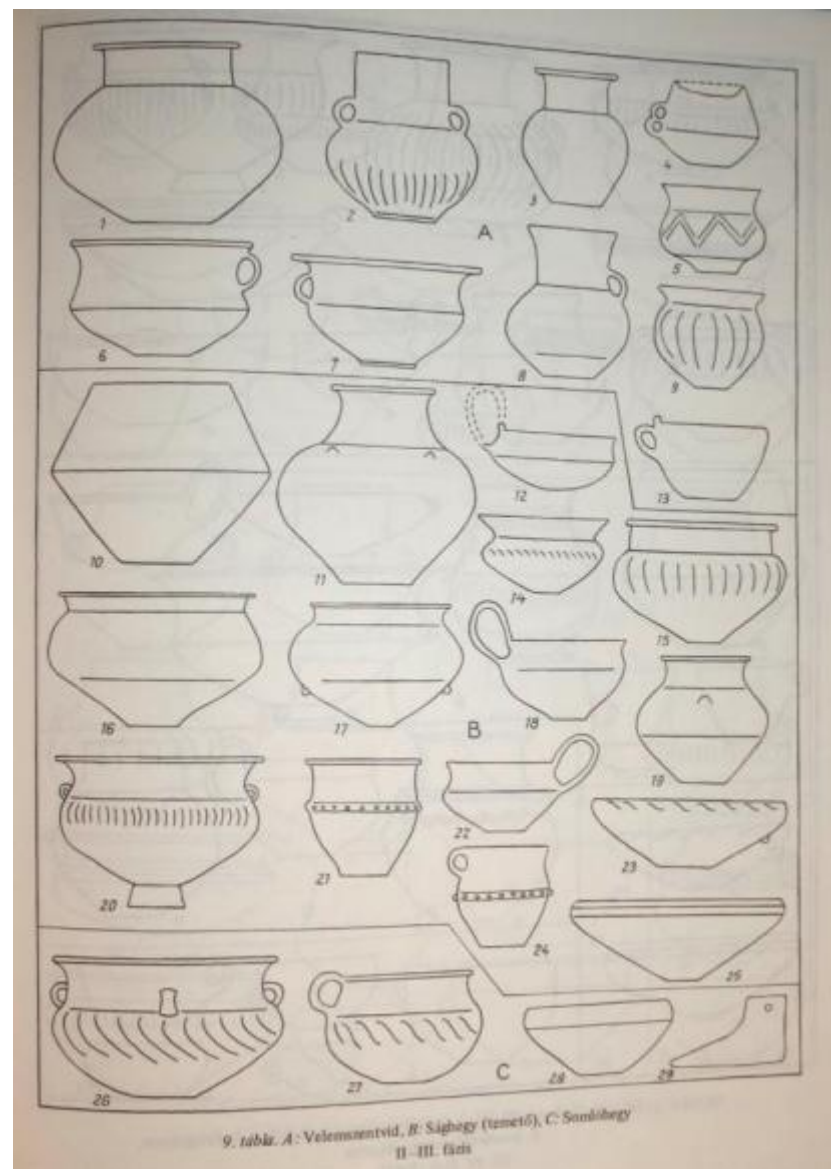
Itt bontakozik ki a fiatal urnamezős kultúra egyik sajátos területi csoportja: Váli kultúra (10.t)

E csoportnál határozható el ez a fejlődési fázis a leghatározottabban

III. fázis (átmeneti)

Vál 1

Északnyugat-Dunántúli csoport

III. fázis fémművesség

Kurd (és Gyermely) horizont

Töredékesek a fegyverek nem úgy mint az aranyosi horizontban
Sprockhoff II/a

Tömör, három bordás markolatú kardok, liptói altípus,
közép szárnyállású balta.

Ívelt élű lándzsacsúcs

Páncél, lábvért, kalapsisak, kúpos sisak, arcvédős sisak, pajzs,

Tokos balták V bordával, füllel vagy fül nélkül, Y bordával és ívelt bordával

Gombos végű sarlók

Riegsee típusú nyéllapos kések, nyélnyújtványos kések három szeglyukkal

A fibulák a második fázisban jelentkeznek először

Díszített hátú Kurd típus,

spirálkorongos fibulák, osztályozásuk alapja aspirálkorongpárok száma (Gyermelyi
kincsben már 4 spirálkorongpár van)

Bronzlemez edények: pl kurdi vödrök és szitulák, Blatnica és Friedrichsrue típusú
csészék

Rovátkolt tömör és belül üreges karperecek, karikák nagy mennyiségben

Kartekercs spirális véggel

Kígyós tű csüngőkkel

Gömb, szeg és kúposfejű tűk, gerezdelt gömbfejű és mákfejű tűk

Lemezkorongok: pajzsdudor vagy női viselet részei

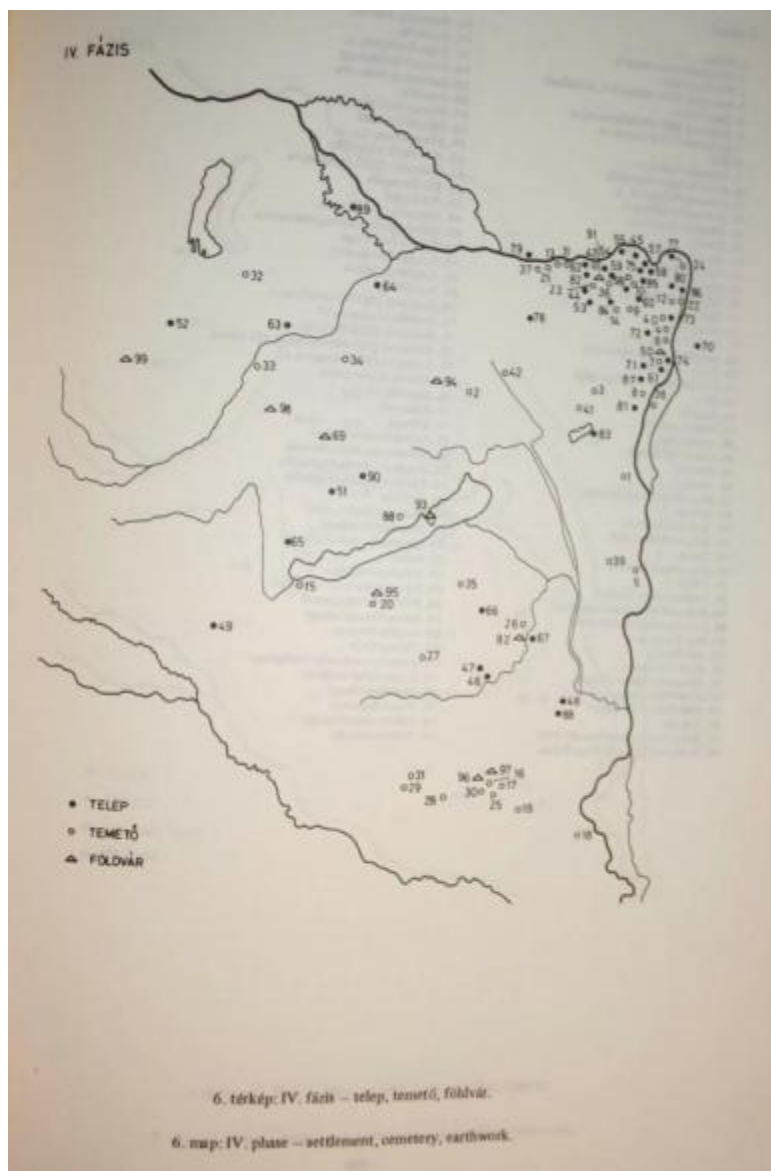
Kétélű borotva,

spirálgyűrű,

pontbütökössrel díszített övlemez, szegletes övkapcsok

IV. fázis – az UK fiatalabb szakasza

11. sz második fele, 10. század, 9. sz egy része, HA2-HB

A kurdi típusú kincsek újabb urnamezős beáramlás során kerültek a föld alá

Egységes kerámia és bronztípusokkal dokumentálható fejlődés

Váli kultúra (11. tábla)

Dunakönyök, Komárom, Győr-Sopron megye területe

Kialakulása: dunántúli UK 2. fázisa + Velatice kultúra (Ocskói halomsír: átmenet a Cseke és a Velatice kultúra között)

Hamvasztásos lapos úrnás sírok

Erőteljes expanzió a Duna vonalától keletre

Nem rendelkezett önálló fémművességgel

Sághegy-Velemszentvid csoport (12. t)

A nagy települési központokban ekkor éri el a csúcát a fiatalabb urnamezős bronzipar

Kelet-alpi urnamezős körhöz való tartozás

Bronzöntő műhelyek

Dél-Dunántúli UK: Dálya-kiskőszeg csoport (13. t)

Lengyel-Pécsvárad csoport Váli kultúra hatására átalakul

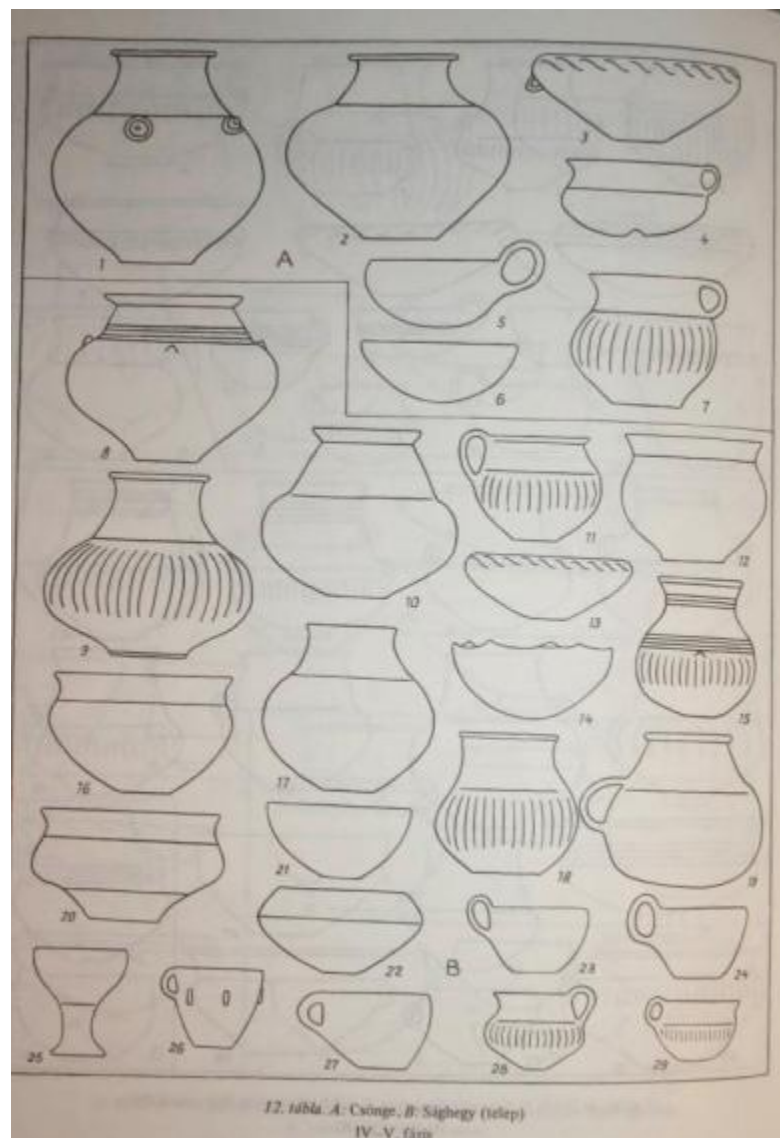
Kantarosz típusú edények

Urnás temetkezés: Kölked-Feketekapu

IV. fázis – az UK fiatalabb szakasza

Vái II

Sághegy-Velemszentvid csoport

IV. fázis – az UK fiatalabb szakasza

Fémművesség: sághegyi és veleimi bronzkok alapján

Mozsolics féle Hajdúböszörményi-Románd (HB2) horizont (a kurdi és gyermelyi bronziparból fejlődött ki)

Gombos csúcsú kúpos sisak és a harangsisak

Csészés markolatú kardok amik a hárombordás markolatú kardok továbbfejlődött variánsai

Nincs már ívelt élű lándzsa, hanem párhuzamos élű, széles rövid pengéjű darabok a jellemzőek

Felső szárnyállású balta

Keskeny pengéjű tokos vésők, V, Y és t mintájú tokos balták + ún pseudo szárnyas bordás balták

Kettős bordás sarlók lyukkal a nyélen

Karikában végződő markolatú kések, Stillfried, Hadesdorf és Wien-Leopoldsberg típusú kések

Félholdas borotvák

Szemüvegfibulák

Kerek övkapocs (nyugati) urnamezős típus

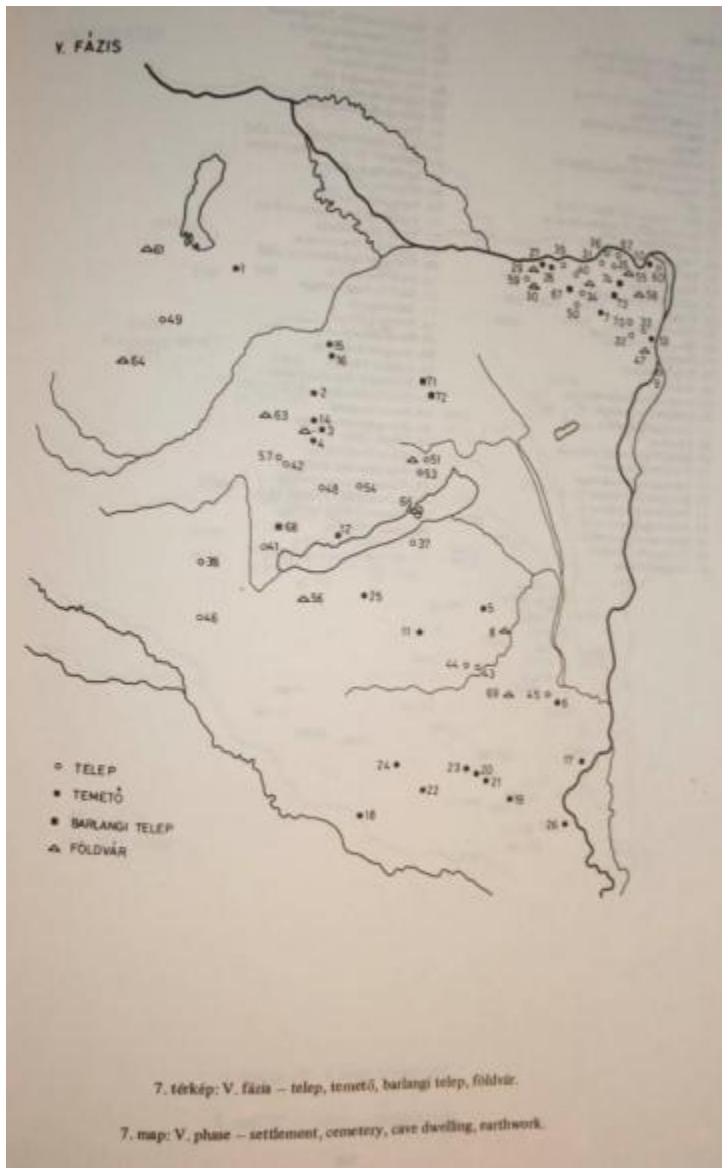
Lapos rúdból kialakított fenyőornamentikás, nyitott végű karperecek

Korongcsüngő, trapézcsüngő, kettős balta csüngő

Lemezkorongok

Tojásfejű tűk

Jenisovice-Kindendrup típusú füles bronzcsésze

V. fázis – Preszkíta kor

HB2, ie 9. sz

Trák-kimmer művelődési kör, Mezőcsáti kultúra

Az új népeség elfoglalta a Gáva kultúra területének nagy részét, visszaszorította a Kyjatice-kultúrát

A Dunántúlon a három területi csoport él tovább, a 4. fázis anyagi műveltsége nem mutat jelentős változást

Új fémművességi típusok

Zabla oldaltagok, áttört lándzsahüvely, lószerszámok bronzból és vastermékek (vaslándzsa)

Csontvázas temetkezési rítus

HB periódus végétől a Nyugat-Dunántúlon a Hallstatt-kultúra legkorábbi elemei tűnnek fel

HC már a Dunántúl nagyobb része Hallstatt fennhatóság alatt, ie8. sz

fontosabb leírók

- Bándi, G. – Fekete, M. 1973-1974: *A velem-szentvidi település késő bronzkori periódusai.* — *Die spätbronzezeitlichen Perioden des Siedlungszentrums Velem-St. Veit.* Savaria 7-8, 113-120.
- Bándi, G. – Fekete, M. 1977-1978: *Újabb bronzkincs Velem-Szentviden.* — *Ein neues Bronze depot in Velem-St. Veit.* Savaria 11-12, 101-133.
- Czajlik, Z.: *Exploration geoarcheologique du Mont Szent Vid.* Acta Arch. Acad. Scien. Hungarica 45, (1996,) 318-347.
- Dombay, J.: *Kőrézkori és kora-vaskori település nyomai a pécsvárad Aranyhegyen.* — *Überreste einer aeneolithischen und früheisenzeitlichen Ansiedlung an Berg Arany (Goldberg) bei Pécsvárad.* JPMÉ 1958, 53-102.
- Foltiny, S. 1958: *Veleszentvid, ein urzeitliches Kulturzentrum in Mitteleuropa.* Wien .
- Ilon, G. 1992: „Keftiubarren” Ingot from an Urn-Grave Culture Settlement at Górkápolnadomb (C. Vas). Acta Arch. Acad. Scien. Hungarica 44, 239-259.
- Ilon, G. 1996: *Beiträge zum Metallhandwerk der Urnenfelderkultur: Górkápolnadomb (Komitat Vas).* Acta Arch. Acad. Scien. Hungarica 48, 35-47.
- Maráz B.: *Későbronzkori magaslati település Pécs–Jakabhegyen.* — *Excavations on Pécs–Jakabhegy 1976–1983. The Late Bronze Age Settlement.* JPMÉ 30–31 (1985–86) (1987) 39–64.
- Miske, K.: *Die prähistorische Ansiedlung Velem St. Vid. I Band.* Vienne 1908.

korai urnamezős idősza

- Honti, Sz.: *Angaben zur Geschichte der Urnenfelder-Kultur in Südwest-Transdanubien.* In: J. Pavúk (Red.), Actes du XIIe Congrès International des Sciences préhistoriques et Protohistoriques. Bratislava, 1993, 147-155.
- Honti, Sz.: *Ein spätbronzezeitliches Hügelgrab in Sávoly-Babócsa.* Acta Musei Papensis - Pápai Múzeumi Értesítő 6, (1996) 235-248.
- Honti, Sz.: *Késő bronzkori temetkezési szokások.* In: Költő, L. – Vándor, L. (Hrsg.), Évezredek üzenete a láp világából. Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979-1992. Kaposvár-Zalaegerszeg, 1996, 66-71.
- Horváth, L.: *Adatok Délnyugat–Dunántúl későbronzkorának történetéhez.* — *Angaben zur Gescichte zur Spätbronzezeit in SW–Transdanubien.* Zalai Múz. 5, 1994, 219–235
- Horváth, L.: *Késő bronzkor.* In: Költő, L. – Vándor, L. (Hrsg.), Évezredek üzenete a láp világából. Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979-1992. Kaposvár-Zalaegerszeg, 1996, 57-66.
- Ilon, G.: *A késő halomsíros – kora urnamezős kultúra temetője és tell-települése Németszánya határában.* — *Das Gräberfeld und Tell der Späthügelgräber–Frühurnenfelderkultur in der Gemarkung Németszánya.* Acta Musei Papensis - Pápai Múzeumi Értesítő 6, (1996) 89-208.
- Ilon G.: *A településszerkezet és a fémművesség kapcsolatáról az Északnyugat–Dunántúl későbronzkorában.* In.: A Dunántúl településtörténete IX. Szerk.: Solymai L. Veszprém 1992, 9–22.
- Jankovits, K.: *Spätbronzezeitliche Hügelgräber in der Bakonygegend.* Acta Arch. Acad. Scien. Hungarica 44, (1992) 3-81.
- Jankovits, K.: *Spätbronzezeitliche Hügelgräber von Bakonyjákó.* Acta Arch. Acad. Scien. Hungarica 44, (1992) 261–344
- Kemenczei, T.: *Zur Verbreitung der spätbronzezeitlichen Urnenfelderkultur östlich der Donau.* Folia Arch. 26, (1975) 45–70.
- Kemenczei, T.: *Der ungarische Donaauraum und seine Beziehungen am Ende der Hügelgräber-Bronzezeit.* In: V. Furmanek – F. Horst (Red.), Beiträge zur Geschichte und Kultur der mitteleuropäischen Bronzezeit. Berlin-Nitra, 1990, 207-228
- Nováki, Gy.: *Őskori és középkori várak a bakonyi Kesellő- és Zöröghegyen.* — *Vorgeschichtliche und Mittelalterliche Erdfesten im Cuha–Tal im Bakonywald.* Veszprém Megyei Múz. Közl. 14, (1979) 75–123.
- Patek, E.: *Ein spätbronzezeitliches Grab von Bakonyszűcs-Százhalom.* Acta Arch. Acad. Scien. Hungarica 22, (1970) 41-49.
- F. Petres, É.: *Neue Angaben über die Verbreitung der Spätbronzezeitlichen Schutzaffen.* Savaria 16 (1982), 1983, 57-80.
- Vadász, É.: *Későbronzkori település nyomai az M0 autópálya szigetszentmiklósi nyomvonalának közelében.* — *Die spätbronzezeitliche Siedlung von Szigetszentmiklós in der Nähe der Autobahn M0.* In.: P. Havassy – L. Selmezi (Ed.), Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán I. BTM Műhely 5, 1992, 211-240.

késői urnamezős idősza

- Kalicz-Schreiber, R. 1991: *Das spätbronzezeitliche Gräberfeld von Budapest (Ungarn).* Prähist. Zeitschr. 66, 161–196
- Kalicz, N. – Kalicz, Schreiber, R. 1996: *Grabkomplexe mit Messern und Rasiermessern aus dem spätbronzezeitlichen Gräberfeld von Budapest-Békásmegyér.* In: T. Kovács (Hrsg.), Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag. Budapest, 323-337.
- Kalicz, N. – Kalicz, Schreiber, R.: *Die Stielgefäße des spätbronzezeitlichen Gräberfeldes von Budapest-Békásmegyér.* In: C. Becker u.a. (Hrsg.), Χρόνος. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel. Espelkamp, 1997, 353-371.
- Kemenczei, T.: *Zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit in NW-Transdanubien.* Folia Arch. 45, 1996, 91-131.
- Lázár, J. 1943: *A sághegyi őskori telep bronzművészete.* — *Die Bronzeindustrie die urzeitliche Siedlung am Ságberg.* Dunántúli Szemle 7-8, 280-287.
- Nebelsick, L. D.: *Der Übergang von der Urnenfelder- zur Hallstattzeit am nördlichen Ostalpenrand und im nördlichen Transdanubien.* In.: P. Schauer. (Hrsg.), Archäologische Untersuchungen zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit zwischen Nordsee und Kaukasus. Regensburger Beiträge zur Prähistorischen Archäologie 1, (1994) 307-363.
- Patek, E.: *A tököli koravaskori urnatemető.* — *Das früheisenzeitliche Urnengräberfeld von Tököl.* Budapest Régiségei 18, (1958) 385-424.
- Patek, E.: *Die Siedlung und das Gräberfeld von Neszmély.* Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 13, (1961) 33-82.

Irodalom: